262980

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

PAUL BOURGET

* *

A KÉK HERCZEGNŐ.

REGÉNY KÉT KÖTETBEN.

FORDITOTTA

SZOMORY EMIL.

OSZK

II. KÖTET.

NÉPKÖNYVTÁRI KÖZPONTBÓL NEM ADHATÓ EL!

BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R. T. KIADÁSA.
1899.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

262980
R 2
ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
N Növedéknapló
1954 év 2202 sz.
R 1965

Budapest. Az Athenaeum r. t. könyvnyomdája.

Tréfálkozó szavai még alig hangzottak el, a mikor inasom jelentette, hogy két nő várakozik a műteremben. Istenem, be vert a szivem, a mikor üdvözlésére siettem annak a leánynak, a kiről megesküdtem volt, hogy soha többé viszont nem látom! És e viszontlátás emlékére még ma is ver a szivem! Még látom Favier asszonyt, a mint a januári nap nyers világában sorra vizsgálja a vásznaimat. És néhány percz mulva meg fogja kérdezni tőlem, »mennyibe jön nekem egy festmény elkészitése s mennyiért adom el,« csak ép úgy, mintha valamilyen diszműről vagy egy ruháról volna szó. Kamilla ül csendesen egy képem előtt: a *Tavasz Allegoriá*-jának egy másolata ez, a melyet Firenzében festettem s annyi szeretettel! Az isteni Sandro nyulánk és lenge tánczosnőiben, azokban a szőke, elmerengő nézésü, bánatos ajku leányokban, a kis kék herczegnő a nővéreit ismerhetné fel. De aligha látja őket. Ugy tetszik, mintha egy emléke foglalkoztatná, a melyet könynyü kitalálnom, tekintve, hogy nem játszott teg-

nap és szolgálatkész cousine-je révén módot talált arra, hogy Jacques-kal tölthesse az estét. És fáj nekem, a mint megviselt, szinte megkínzott pilláit látom, s az ajka körül a boldogság remegését. De még jobban fájt, hogy Jacques, alig hogy a műterembe lépett, felfedezte a leány arczképeit, azokat a drága arczképeket, a melyek az álmodott portrait megfestéséhez szolgáltak volna ... Első vázlatomat, lázas napjaim ez alkotását, szerencsére elrejtettem. De alig hogy Kamilla, kissé zavart mosolygással, köszöntött, Jacques rögtön előállott az áruló arczképekkel és malicziózusan szólott:

— Látja kisasszony, ha Vincent nem is jött el a szinházba, a mint azt megigérte, azért még sem feledkezett meg önről.

— A portrait-hoz szolgáltak tanulmányul — dadogtam. A nagy Lenbach szokta így ...

— Senki sem állitja az ellenkezőt — válaszolt Molan, még erősebb malicziával.

— Ah! ön nem jól választotta őket — vetette közbe Favier asszony — és megmutatva leányának épen azt a fényképet, a mely a legkedvesebb volt nekem.

— Látod, a tilalmunk daczára is csak tovább árulják ezt a képet, mely alig hasonlit rád ... De hát mondja csak La Croix ur, nincsen igazam? ...

— Három évvel fiatalabb voltam — szólott Kamilla — és La Croix ur nem ismert akkor. És maga is az arczképet nézte. Aztán az arcza mellé

tartva, úgy hogy egyszerre láthattam a modelt s a fényképet, kérdezte:

— Nagyon megváltoztam?

Szegény kis kék herczegnő, őszinte szerelmese egy legkevésbbé sem szerelmes barátomnak, regényes hajlamu gyermek, a kit a sors ironikus szeszélye egy zajos pályára vetett, a mikor női lelke szép és finom virágainak magányos légkör langyos lehellete tett volna jót, mondja meg nekem, sejtette-e felindultságomat, mig sápadt arczának mosolyát néztem ama másik arcz szomszédságában, mely az ártatlan gyermek arcza volt, az ártatlan gyermeké, kivel hajdan találkozhattam volna, s a kit szerethettem volna, mint a jegyesét szereti az ember? Nem, bizonyára nem sejtette. Mert hiszen ön jóságos volt, s ha tudta volna, hogy mennyire szenvedek, aligha tesz ki e szükségtelen gyötrelemnek. És nem állapitotta volna meg, mely napokon fog eljönni hozzám, hogy megfesthessem a portrait-ját, s nem kezdtük volna meg immár másnap az üléseket, a melyek fájdalmas kalváriámul szolgáltak!... Pedig hiába... mintha egy parányi szomorúság és szánalom lett volna mosolygásában, — szomorúság önmagáért s a szánalom érettem. E percztől fogva úgy érezhette, hogy rokonszenvem fakadása sokkal gyorsabb, sokkal hirtelenebb volt, mintsem hogy egyebet ne jelentsen az egyszerü barátság józan érzelmeinél! On érezte ezt, de nem akarta bevallani magának, mert

a szerelem oly önző. Az önének szüksége volt arra, hogy elbeszélje magát, reményt meritsen a bátoritó szavaiból, enyhet találjon a fájdalmára. És kivülem ki tette volna meg önnek azt a szolgálatot, hogy a rajongásának mintegy készséges visszhangja legyen? S hogy ez heteken által a nyugalmamba került, s hogy az ön távozása után, egyedül maradva, a szivem fájdalmasan vergődött bennem s ma sincs megváltva még, mindezt ön nem akarta tudni és nem itélhetem el érte . . . Ki tudja, hogy egy napon nem-e fogom áldani a könyekért, a melyeket ön miatt ontottam, s a melyeket ön nem látott soha! De ha látta volna is e könyeket, talán nem akart volna hinni bennök, hogy továbbra is beavathasson az élete regényébe, a melynek oly gyötrelmes visszahatása volt reám . . .

Eképen csak az impresszióimat jegyezve fel, még hosszasabban elsiránkozhatnék, de sohasem beszélném el azt a tragédiát magát, — helyesebben azt a tragikomédiát, a melyben én az antik kar szerepét játszottam, fájdalmasan asszisztálva a szerencsétlenségek sorozatának, a nélkül, hogy meg tudtam volna akadályozni őket. Mondjunk le tehát a fölösleges elégiáról és jegyezzük fel szárazan az apró tényeket.

Mondottam már, hogy Favier asszony és leánya azért látogattak meg, hogy megállapitsuk a portrait-hez való ülések sorrendjét. Azt

is mondottam volt, hogy a szeanszok már másnap megkezdődtek. Kamilla eljött és immár az anyja nélkül. Igy történt ez négy héten keresztül, nap nap után, a nélkül, hogy a munka a művész figyelmét lekötötte volna bennem. Mert érdeklődésemet ez imádandó gyermek bizalmas elbeszélései abszorbeálták, a melyek félbemaradva, ujra csak folytatódtak, mind pazarabb részletezéssel és komplikációkkal. Apró tények? Annyi, annyi torlódik az emlékezetembe, hogy immár összezavarom őket ... De ha megpróbálnám bizonyos osztályozás segitségével rendezni őket? Ez egymásba kavarodó emlékeim, úgy gondolom, három csoportba oszthatók; e csoportok jelzik annak a tisztán morális drámának különböző fordulatait, mely Kamilla, Jacques és Bonnivet asszony között indult meg, egy való és borzalmas dráma felé ... És e három csoport okozta különböző izgalmaim akadályozták meg, hogy ezt a festményt meg tudjam csinálni. Még abban az esetben is, ha valóban energikus művész és nem az olyan műkedvelő, örökkön ingadozó festő, — az ecset Hamletje — lettem volna, e munka lehetetlenné válik az ilyen körülmények között. E nagyon hosszu s egyben nagyon rövid szeanszok alatt nem egy, de három asszony volt előttem. És e három asszonyt idézem, látom őket és itt vannak előttem ujra a műteremben, a hol e sorokat irom. És hallom mind a hármat: az egyik az örömét, a másik a szomorúságát

beszéli el, a harmadik lázasan szól a lelke féltékenységéről . . . És hallgatva őket, még ma sem tudom: vajjon e három nő közül melyik okozta a legnagyobb szenvedést nekem, annál kevésbbé, hogy némán kellett követnem a Favier Kamillának hol boldog, hol szomoru, hol lázas konfidencziáit, a melyek mögött ott láttam az elegáns riválisa kemény silhouette-jét, a kaczér Bonnivet asszonyt, egyben sejtve a szeszélyeit, a melyeknek egy másik lélek öröme, bánata, haragja alá voltak rendelve. És hallgatni ezt vergődő érzésekkel, a melyek nem tudnak elvezetni sem a teljes lemondáshoz, sem a merész vallomáshoz, micsoda gyötrelem, istenem! Pedig hiába . . . mintha ujra elülről szeretném kezdeni őket. De hát ismét elegiát irok! micsoda nyomor! A tárgyra! A tárgyra! A tárgyra!

Az első időszak, a leány boldogságának ideje, nem tartott soká. Kimagasló jelenete a boldogságnak negyedik látogatásakor történt. Kamilla nagy rózsacsokorral a kezében lépett a műterembe. Nagy és nehéz, különböző szinü rózsák. Volt közöttük halvány árnyalatu, volt közöttük piros, mint a leány ajka és egészen sötét szinü, az ellentétnél fogva szinte bevilágitván arczát, mely e reggel oly vértelennek tünt . . . Arról volt szó, hogy e rózsák közül melyiket fogjuk kiválasztani a portrait-hez, a melyet a szinek egységes hangnemében akartam megfesteni, mint Gainsborough az ő gyermekét: álló pose-ban a leány, kék gaze ruhában, a nyaka

körül kék selyem szallagdiszben és kék szatin topánban és kék szinü ékszerekkel, egy-egy szafir s egy türkiszkővel, a háttér kék szövet alapján, a melyet pávatoll-himzések diszitenek. És hajdiszül semmi egyéb, csak selymes hajának szőke omladozása. És egy rózsával a kezében. És míg e reggel kerestük ezt a pose-t, kedvesen szólott a leány:

— Ezzel a rózsával a fiatalságomat adom Jacques-nak . . . huszonkét esztendőm és a boldogságom . . . Oly boldog vagyok e perczben . . .

— Rossz gondolatai nem kisértik hát többé? — kérdeztem.

— Ön még emlékszik? — szólott nevetve és elpirulva. Nem, nem kisértenek többé . . . Tournade-ot az öltözőmből kiutasitottam és higyje el, nem nagyon udvariasan. És tudja, mi okozza, hogy oly elégedett vagyok? Emlékszik arra az undok Bonnivet asszonyra, nemde? Nos hát, nem látom többé, nem jön a szinházba többé, és a multkor Jacques meg volt híva ebédre hozzá és nem ment el . . . Ebben bizonyos vagyok. Kimentő levelét előttem irta meg . . . Bressoré nem játszhatott, és nem volt előadás. Az estém szabad volt. Roppant szerettem volna Jacques-al lenni ez este. De nem mertem szólani neki. Mire ő maga ajánlta ezt. S azóta ujabb és ujabb bizonyságát adja gyöngédségének. Ma is együtt ebédeltünk és értem

fog jönni azonnal . . . Ah, a szerelem! a szerelem! És be büszke vagyok, hogy szeretem! . . .

Mit szólhattam az ilyen mondatokra, mit tehettem egyebet, mint hogy meghagytam az illuzióit, és szenvedtem szótlanul, úgy tudva, hogy Molan e hirtelen gyöngédségével kétségkivül csak Bonnivet asszonyra akar hatni. Szegény leány! de hát a maga fiatalságával, a maga huszonkét esztendejével, sejthette-e, hogy mig karjai között tartja a kedvesét, emez egy más asszony látásával izgatja az érzékeit. És egy szót sem mondottam el abból, a mit tudtam e reggel. De sőt, hogy megrikatás helyett megnevettessem, elbeszéltem neki annak a XVIII. századbeli s ezuttal csakugyan authentikus herczegnő történetét, a ki arczképét akarta emlékbe adni a hadseregbe lépő kedvesének. De a bucsúzás gyöngéd bohóságai alaposan megviselték a szemeit és valósággal meggyötört szépségével állitott be a festőhöz. Mire ez kijelentette, hogy nem hajlandó festeni a portrait-t, ha az asszony nem mérsékli magát szerelmi öleléseiben.

— Ah! — szólott a herczegnő, a kedvese nyakába borulva, ott, a festő előtt — ha így áll a dolog, hát az élet valóban nagyon rövid ahhoz, hogy az ember lefestethesse magát.

— Ah! Jacques-om, édes, be igaz az, a mit az imént hallottam, — kiáltott fel Kamilla és Jacques elé futott, a ki ép e perczben lépett a műterembe . . .

És még látom, a mint szép szőke feje szerelmesen az álnok fiu vállára hajlik, és látom e fiut is, a mint elnézőn, szinte meghatva öleli magához a leányt, kétségkivül a miért én tanuja voltam szerelmes női lelke ez ujabb megnyilatkozásának. Ebben a képben ér véget ez az első időszak, a melyet úgy nevezhetnék: a boldog Kamilla!...

Kamilla bánatos!... Ez a második időszak jeligéje. És majdnem rögtön követte az elsőt. Leglényegesebb jelenete aligha hasonlit ahhoz, a melyben a leány a rózsákat hozta, vagy a mikor Jacques nyakába borult, bájos szemérmetlenséggel csókolva meg a kedvesét. A tizenkettedik ülésnél történt. Észrevettem, hogy modellem arczkifejezése már napok óta megváltozott. Nem mertem kérdezősködni. E reggel féltizenegy órakor kellett volna jönnie, és még tiz óra sem volt. Olaszországból hozott és a régi firenzei mesterek festményeit ábrázoló albumban lapozgattam, a nélkül, hogy a Ghirlandajo, a Benozzo, a Fra Filippo Lippi freskóinak ez utánzatai lekötötték volna figyelmemet. Örökkön e gondolat járt eszemben: »Kamilla tegnap ismét szomoru volt. Ez az őrült Jacques csak nem kezdte meg ujra játékait Bonnivet asszonynyal?... A választ egyenesen Molantól kellett meghallanom.

Utolsó ebédünk óta, mely a Favier asszony s a leánya látogatása napján volt, alig néhány

perczre láttam. És ma reggelre sem vártam őt, nagyon jól tudva, hogy ez irodalmi vállalkozó micsoda szigorúsággal irja meg minden délelőtt a maga négy oldalát. Ugy hát roppant meglepődtem, a mikor hirtelen itt láttam a műtermemben. Az inasom nyitotta fel előtte az ajtót s oly halkan, hogy meg sem hallottam. És meglepődött arczkifejezésem látva, minden kérdésem megelőzve, hirtelen szólott:

— Igen, én vagyok, én vagyok! Te nem vártál engem, mi? ... De légy nyugodt, nem azt jövök elmondani neked, hogy Kamilla megmérgezte magát vagy az én szivtelen bánásmódom miatt a Szajnába ugrott ... A propos, tudod-e, hogy a portrait nem is olyan rossz ... de épen nem ... Sokat haladtál, nagyon sokat ... De hát nem erről van szó, ellenben arról, hogy te néhány percz mulva látni fogod Kamillát, és leszel szives azt mondani neki, hogy itt vacsoráltam, itt nálad, és hogy tegnap este csak éjfél után egy órakor váltunk el egymástól.

— Ismét az a jó gondolatod támadt, hogy engem belevonjál a te hazugságaidba, — feleltem haragosan, — pedig megmondtam már neked, hogy ez a szerep nem tetszik nekem.

— Tudom, — szólott olyan félig bocsánatkérő hangon, mely nyilván arra volt szánva, hogy meghasson, — sőt a miért aggályaidat nagyon jól értem, békében hagytalak az utóbbi időben.... *E pur*

si muove! De azért ott, a másik oldalon, a dolog megy, megy, halad, gurul, erősödik, és ha te segédkeztél volna egy kicsit, ez órában Bonnivetnek olyan hatalmas szarvai volnának, hogy nem jöhetne át többé az Arc de Triomphe-on. Bocsásd meg ezt a néhai Paul de Kock-féle tréfát. De hát Kamilláról van szó, a kit meg lehetne kimélni egy fölösleges keserüségtől. Vetted észre, mily szomoru volt az utóbbi napokban?

— De sőt azt is sejtettem, mi okozza a szomoruságát . . .

— Te kezdel lélekbuvár lenni, — szólott, nem minden irónia nélkül. Ez már nem divatos, figyelmeztetlek. De hát nézd, — folytatta komolyan: A kicsike tiz órakor jön s ha itt talál, minden el van veszve. Hát gyorsan, hadd világositlak fel. Mindenekelőtt azt kell mondanom, hogy Kamilla ujra sejti Anna királynővel való flirtelésem, és a mennyiben e flirt jelenleg fölöttébb határozott jellegü, hát Kamilla nagyon féltékeny és nagyon bizalmatlan. Szóval, tegnap négy óra felé két levelet kapok egyszerre. Az egyik B . . . asszony levele, tudatván, hogy . . . De ha elmondanám neked, hogy e levél a maga szokásos formulái alatt mit akart tudatni, te felpattannál a helyedről. Mert alapjában véve, te egy nagyon naiv fiu vagy és még hiszel a nők szemérmetességében . . . Elégedj meg azzal, hogy Anna királynő, a mennyiben a férje egy beteg vidéki rokonához

utazott, hajlandó velem vacsorálni és velem tölteni az estét. A másik levél Kamillától jött. Egész egyszerüen azt mondja benne, hogy az anyja elutazván, — ez is vidékre egy beteg rokonhoz, — velem akarna vacsorálni és velem jönni haza a *Herczegnő* után ... Tableau!

— És te természetesen jobb szeretted a B... asszony meghivását, Kamillának pedig azt mondtad, hogy nálam vacsoráltál ...

— Azaz, hogy nem mondtam neki semmit — válaszolt. Ugy gondoltam, hogy jobb volna úgy tenni, mintha a levelet későn kaptam volna meg. Mert végre én délutáni négy órakor már elmehettem volna hazulról, a nélkül, hogy reggelig hazajöttem volna. Kamilla jönni fog. Te persze egy szót se szólsz neki ma reggeli látogatásomról. Ellenben, amúgy véletlenül, szóba hozod, hogy tegnap ebédet adtál néhány barátodnak, közöttük voltam én is... Ő hisz neked. Hazamegy. És otthon egy sürgönyt talál, a melyben a te barátod megerősiti a szavaidat és a csiny el van követve. Ha ugyan ez a barom Senneterre ...

— Senneterre? De hát mi köze neki mindehhez?

— Mi köze? Már mondtam volt neked, hogy Senneterre az Anna királynő platonikus szerelmese s magad is meggyőződhettél arról, hogy olyan féltékeny, mintha erre jogai volnának. E czimen gyülöl engem. De sőt kémkedik körülöttem ... És

az a gondolata támadt, hogy meg kell ismerkednie Kamillával. Mire elég szemtelen volt arra kérni engem, hogy mutassam be Kamillának, s azóta többször ott érem a leány öltözőjében. Beszélt neked erről? Nem ... Nos hát Senneterre képes lehetett arra, hogy amugy véletlenül elmondta Kamillának a Bonnivet távozását, s ezt természetesen azért, hogy utánam uszitsa és megkösse annak a fiakkernek a kerekét, a melybe Bonnivet asszony végre hajlandó volt beszállani ... Még csak a fiakkernél tartunk, ne ijedj meg ... De hány óra? Negyed tizenegy. Menekülök. Irj egy pár sort délután ...

— És a szokásos négy oldal minden reggel? — kérdeztem az ajtóig kisérve.

— Szabadságot adtam magamnak — válaszolt, — egyfelvonásos szinművemet befejeztem s erre tiz teljes napot engedélyezek magamnak. Mit szólsz ehhez a szerencséhez, hogy kalandom Anna királynővel épen most fejlődik ki, a mikor különben is szabad vagyok és időm van hozzá?...

Csakugyan joggal beszélhetett a szerencséjéről, mert egy perczczel később a lépcsőn találkozhatott volna szegény kedvesével. Kamilla, bár rendesen elkésve érkezett, ma korán jött. Régi breton órám tiz óra husz perczet mutatott, a mikor a küszöbön megjelent. És rögtön láttam, hogy ujabb gyötrelmeken ment keresztül. Az álmatlanság kék

karikája formálódott a szemei köré. A láz mintegy kiszáritotta, megrepesztette rendesen oly üde, oly fiatal ajkát. És a szemei mélyén sötét tüz lobogott. Ideges ujjai gépiesen gyötörték kicsiny zsebkendőjét, a melynek rózsa-himzéseit foszlánynyá tépte a fogával. A féltékenység és kétségbeesés élő képmása volt előttem. E reggel ujra megértettem, mily könnyen vezet a hazugsághoz a szánalom érzése. Alig hogy levetette a kalapját és letette köpenyét, tréfás hangon dorgálni kezdtem:

— Ugy látom, kicsiny kék herczegnő, hogy ma aligha fogunk dolgozhatni ... Ezt pedig, félek, nem azért, a miért az élet sokkal rövidebb, mintsem hogy lefestethesse magát az ember, a hogy ezelőtt száz évvel az a másik herczegnő mondotta ... Mire én azt mondanám, hogy az élet ahhoz is rövid, hogy az ember bánkódhassék és sirjon, a mint azt Ön tette. Mert sirt, ugy-e?

— Dehogy, — felelt kitérőleg. Mindössze virrasztottam egész éjjel ... le sem feküdtem ...

— No ezért Jacques nagyon meg fogja dorgálni ... Mert tudja-e, hogy ezt el fogom mondani neki ...

— Jacques, — szólott és összevonta szép szőke szemöldökeit, — törődik is velem! És a vállait vonogatva, ismételte: Nagyon törődik!

— Ön ujra igazságtalan iránta, — szólottam és hazug szavaim a lelkemet sebezték, — ha hal-

lotta volna, hogy beszélt Önről tegnap este, a vacsora után! . . .

— Tegnap este? — szólott, felhajtva a fejét, egész testében kiegyenesedve, s oly hálás pillantást vetve rám, hogy elrestelkedtem. Ön látta Jacques-ot tegnap este? . . .

— Itt ebédelt nálam — válaszoltam — s csak éjfél után hagytuk el egymást.

— Igaz ez? — kérdezte a felindultságtól rekedt hangon; és összekulcsolva a kezét: Mondja, hogy igaz és én hinni fogok Önnek. De ne hazudjék nekem. Öntől ez irtóztató volna . . .

És zavart nézésemre, a melyet szegény a meglepetés tekintetének vélt, megragadta a kezemet és szólott:

— Ne sértődjék meg . . . Én tudom, hogy Ön nem akarna félrevezetni engem, én tudom, hogy Ön barátom nekem. Majd megmagyarázom Önnek, hogyan történt, és hogy tudtam meg, hogy Bonnivet, tudja annak a borzalmas asszonynak a férje, elutazott. Akkor . . . Akkor . . . csak az járt a fejemben, hogy ezt a távollétet ők ketten ki fogják használni és együtt lesznek az este, s akkor hazudtam az anyámnak, hogy az estém szabaddá lehessen és először életemben hazudtam Jacquesnak is. De hát megbünhődtem ezekért a hazugságokért. Jacques nem válaszolt. Kérem, mondja, ismételje, hogy őrült voltam, hogy tegnap este itt volt Önnél és nem volt nála, nem vele . . . Iste-

nem! hadd sirjak! Ah! istenem, köszönöm, nem vele volt . . . nem vele volt!

Minden szava a beszédnek szilaj zokogásba fult s a lelkiismeretemet érte. Kegyetlen, keserü érzéseim támadtak az omló könyei láttára, a melyeket egyre törölt, törölt azzal a szegény kis zsebkendővel, azzal a megszaggatott illatos zsebkendővel. Mondott szavaimat lehetetlen volt megmásitanom és száz férfi közül kilenczven azt cselekedve, a mit én, kétségkivül ugy gondolta volna, hogy helyesen cselekszik. Viszont én ugy éreztem, hogy a szánalom hazugsága valósággal bün az ilyen forró szenvedély, igaz szerelem esetén. A szivnek, ha szeret és szenved, joga van megtudni a valót, bármilyen legyen is ez. Egyébként az ilyen, nem ok nélkül féltékeny lélek ugy sem áltatható soká. S ha még egyszer ott állanék szemtől-szembe a szegény leánynyal, jobb szeretném az őszinteségemmel a látszólagos hóhér szerepét játszani, mintsem hogy a hazugság nyomorult irgalmával éljek, a mint ezt e reggel tettem. Mire is szolgált e hazugság? . . . Legfölebb arra, hogy még kegyetlenebbé tegye azt a jelenetet, a melynek leirásához most érkezem el, és mely a harmadik időszak kezdetét jelzi, a Kamilla lázas szenvedésének, lázas kétségbeesésének idejét.

VII.

Ujabb három hét mult el s a befejezhetetlen portrait annyi módositást állott ki, hogy kevésbbé volt előrehaladt állapotban. Ez kétségtelen jele annak, hogy bizonyos művészeti alkotás nem életképes, ha a munka, ahelyett, hogy előbbre vinné, inkább lerombolja és ez bizonyság arra is, hogy az igazi művek *bennünk készülnek* és függetlenül a mi törekvésünktől, a mi akaratunktól, szinte az akaratunk ellenére.

Egyébként Kamilla mind rendetlenebbül tartotta be a szeanszokat. A *kék herczegnőt* követő uj darab szerepét tanulta s hol a fáradtság, hol az elfoglaltság ürügye alatt csak elodázta látogatásait. S ha el is jött, az egészen más formában történt, mint kezdetben. A szerelmének boldog érájában, de sőt gyöngéd panaszainak idején is szüksége volt arra, hogy egyedül legyen velem. Ámde most, hogy féltékenysége mind gyanakvóbb, mind gyötrelmesebb lett, irtózott e bizalmas együttléttől. E három hét alatt egyetlenegyszer sem jött egyedül. Hol az anyja, hol a cousine-je, hol pedig valamelyik szinésznő társa kisérte. És tőle magától aligha tudhattam volna meg, mi történt, ha nem veszem észre mind növekvő izgalmát, a fizionomiájának mind határozottabb elváltozását, s ha nem találkozom Jacques-al,

a kinek rövid, de kifejező szavai hirtelen magyarázatát adták a szegény Herczegnő szilaj bánatának.

— Kérlek, ne beszélj róla, — mondotta volt bosszusan az első alkalomkor, — én nem akarnék igazságtalan lenni iránta, a ki végre is szeret engem. De micsoda természete van! . . . micsoda természete! . . .

— Ah! hát csak játsza előtted a félreismert nemes lélek komédiáját? — vihogott egy második alkalomkor. Hát csak keverjétek össze fenséges érzéseteket és hagyjatok nekem békét . . .

Harmad izben pedig, hevesen:

— Minthogy te annyira érdeklődöl iránta, hát majd megbizlak egy üzenettel . . . Ha azt akarja, hogy ne is köszöntsem többé, ha találkozom vele az utczán, hát azt el fogja érni, ha igy folytatja . . . Istenem, ha nem volna szükségem reá az uj darabomhoz, be rég kihimbáltam volna! . . .

Sohasem inszisztáltam, hogy többet tudjak meg, soha megjegyzést nem tettem lelketlenségére, ironikus, vagy heves szavaira. Mert valóságos semlegességgel el akartam kerülni azt a perczet, a melyben szóról-szóra igy szól: »Megtörtént. Bonnivet asszony a szeretőm . . .« Minden körülmény között kinos az ilyet hallani. Legalább én mindig ugy éreztem. De gyötrelmes, elviselhetetlen lett volna a jelen esetben, a mikor Kamillával talál-

koznom kellett, válaszolnom kellett aggódó, féltékenykedő kérdéseire. Ellenben nem tudva semmit, és nem ismerve a történteket, hazudozás nélkül felelhetek a szegény színésznőnek. De ez önkényes tudatlanságom nem akadályozott meg annak a megértésében, hogy a Kamilla érzelembeli drámája ez egyetlen ponton fordult meg: boldogságának bánatos maradványa, a végső szerelmi alamizsna attól volt függővé téve, mennyire válik mind bizalmasabbá a Molan és Anna királynő érintkezése. És bárha mindenképen rajta voltam, hogy a Jacques és a Bonnivet asszony intrikájának kimenetelét meg ne tudjam, folyton csak ezen járt az eszem, folyton mérlegeltem az asszony bukásának vagy rendithetetlen magatartásának esélyeit. Fájdalom! ez utóbbira kevés reményem volt. De azért még sem voltam elkészülve a valónak ilyen elképzelhetetlen, megrázó beköszöntésére . . .

Egy késő februári délután volt. Háromszor vártam Kamillát és hasztalan. Még csak ki sem mentette magát. Ott voltam a műteremmel szomszédos szobában, a melyet a könyvtár-terem elnevezéssel tüntettem ki. Egy csomó könyvem van ott, nagyobbára nem festőnek való könyvek, ha kizárólag csak a maga művészetének akar élni. Mit is tanulhat egy-egy poétától, egy regényirótól, még ha a legplasztikusabbak közül is való, az olyan művész, a kinek nem szabad élnie csak a szemein által. Igaz, hogy nem olvastam, inkább

elmerengtem ott a kandalló mellett, a szunnyadó tüz látásán. A lámpa fénye csak félig világitotta be a szobát. Mámoros álmatagságomban mintha érzékeny lelkületem mélyét értem volna, eljutottam volna benső organizmusomnak ama rejtett idegéhez, a hol szenvedésünk s örömeink fakadnak, a lényünk lényege rejlik. És ez alkonyatban ugy éreztem, hogy szeretem Kamillát, szeretem a hogy a holta után szerethet az ember, ha nagy és néma éjszakáját tul éli még a szivének egy paránya. S ugy gondoltam, hogy meg kellett volna látogatnom ... És idéztem az alakját és beszéltem hozzá és elmondtam neki mindazt, a mit sohasem mondottam volt és sohasem mernék elmondani neki... És ime, ép abban a pillanatban, a melyben ez álmodott boldogság képzete mindjobban lerészegitett, hirtelen felébresztettek és felébresztett épen az a nő, ki az álmom tárgya volt!...

— Favier kisasszony van itt, — jelentette zavart arczkifejezéssel inasom, a kinek megtiltottam, hogy bárkit is bebocsásson hozzám.

— Egyedül van? kérdeztem.

— Egyedül, — szólott a régi cseléd családiaskodó hangján, a melyet immár husz év óta hallok.

— És meg kell hogy mondjam Vincent urnak, hogy bizony roppant szenvedhet a szegény. Fehér, mint a vászon, a hangja megtört, elfojtott ... Az ember azt hinné, hogy nem tud beszélni. Szánalom rá nézni...

— Vezesd be, — szólottam — de kivüle senki mást, érted . . .

— Még Molan urat sem, ha jönni találna? . . .

— Még Molan urat sem.

De Kamilla már előttem állott. És előttem az élő kétségbeesés, az őrültséggel határos kétségbeesés. Mig kényszeritettem, hogy leüljön, kérdeztem tőle:

— De hát mi lelte? . . . — és magam is elrémülve foglaltam helyet. De nem tudott felelni. A mellére szoritotta a kezét, a szemeit lehunyta, mintha valamilyen benső szaggatás, ott, a keble mélyén, őrületes gyötrelmeket okozna neki. Egy pillanatra, a fájdalmát, az arcza rémes halványságát látva, azt hittem, itt hal meg előttem . . . A mikor pilláit ujra megemelte, egyetlenegy könye sem volt a szemének. De e szemek a legvadabb szenvedély lángjától sötéten égtek. Aztán rekedt, elfojtott hangon, mintha fojtogatnák, megszólalt végre:

— Mégis csak van isten, ha megtaláltam önt. Ha véletlenül nincs itthon, azt hiszem, megőrültem volna . . . Adja a kezét, hadd szoritsam meg, hadd érezzem, hogy nem álmodom, hogy ön itt van, ön, egy barátom, ön . . . Nagyon, nagyon szenvedek . . .

— Igen, egy barátja, — szólottam, igyekezve, hogy enyhitsek a fájdalmán — egy igaz barátja,

a ki segiteni szeretne, a ki meg akarná nyugtatni, eloszlatni a képzelődését . . .

— Ne beszéljen igy, — vágott a szavamba és kivonva a kezét, szinte gyülölködő idegenkedéssel hátrált. Nem, ne beszéljen igy, mert különben azt fogom hinni, hogy egyetért velök a hazudozásban . . . De hát nem! Ez az ember Önt ép ugy csalja, mint csal engem. Ön hisz neki, a mint én hittem. Igen, restelkedik Ön előtt, becsületes ember előtt, hogy igaz mivoltában mutassa magát . . . Ide figyeljen, — és ujra megragadta a karomat, s oly közel került hozzám, hogy éreztem rövid lélegzetének lázas forróságát, — tudja-e, hogy honnan jövök, én, Favier Kamilla, én, a Jacques szeretője? . . . Jövök, egy szobából jövök, a melyben az a czudar Bonnivet asszony odaadta magát neki; a hol az ágy még vetetlen, még meleg a testüktől . . . Ah! be undok dolog! be undok! be irtóztató!

— Lehetetlen! — dadogtam rémülten e szavaktól, rémülten a leány hangjától: valami névtelen levél félrevezethette önt. . . .

— Csak figyeljen, — szólott, szinte tragikusan és eszeveszett szorongatása alatt körmei a véremig hatoltak, — nyolcz nap óta nincs kételyem többé Jacques s ez asszony viszonya iránt. . . Ujra gyöngédséget tanusitott irántam, olyan gyanus gyöngédséget, a melyben a szerelmes nő nem téved. Meg akart kimélni. És a szemeinek, a mi-

kor rám nézett, volt egy bizonyos tekintete . . . ki akartam volna tépni e tekintetét a szeméből, hogy olvassak mögötte . . . Aztán, a pillái körül ott láttam a kéjnek azt az ásócsapását, melyet nagyon jól ismerek nála. Az egész lénye abban a megtört epedésben volt, a melyben hajdan, szenvedélyes szeretkezésünk idején . . . a mellett szabadkozott a találkáink elől. Mindig volt valami kifogása, hogy elodázza, elkerülje őket . . . Lássa, úgy beszélek önnek, a hogy érzek. Ez brutális, de hát én az igazat mondom, a minthogy mindig az igazat mondtam volt Jacques-nak is, önnek is. Én voltam, érti, én, a ki e találkákat kértem tőle, én, a ki könyörögtem, s ő, a ki nem akart, a ki menekült előlem. Kell-e még más bizonyiték is arra, hogy a kedvese megcsalja az embert? . . . E hét valamelyik napján azonban újra kételyeim támadtak. A férj jött el hozzám, igen, ez asszony férje, a kit elég vakmerő volt elküldeni hozzám! . . . Jött a Senneterre kiséretében, arra kérve engem, hogy játszam egy nagy estélyükön a jövő hétfőn . . .

— Igen . . . engem is meghívtak, — vetettem közbe, hirtelen arra emlékezve, hogy magam is kaptam valami meghivásfélét, a melylyel nem sokat törődtem.

— Nos hát, engem aligha fog ott látni, — csattant ki szilaj hangon, — sőt mintha úgy gondolnám, hogy az egész estély el fog maradni . . . Aztán mind növekvő haraggal: És hallgassa

csak meg, mennyire ártatlan vagyok még!... A mikor ez az ostoba férj ott volt nálam, s a mikor a részvételem igérve meg, láttam, hogy Jacques teljesen nyugodt marad, lehetetlen volt elképzelnem, hogy ez az asszony valóban a kedvese. Nem hittem róla ezt és nem hittem Jacques-ról sem. Tudtam, hogy nagy czudar ez az asszony, s Jacques-ról is megvolt, emlékszik? a magam véleménye. De hogy ez asszony ily arczátlanul vakmerő legyen, nem, ezt valóban nem képzeltem. Még ma reggel, ha ön azt mondja nekem, hogy igenis, a szeretője, nos hát nem, nem hittem volna.

Nem tudta folytatni. A kezei reszkettek, a szemei lecsukódtak mintegy a fájdalma irtózatában.

— És most? — szólottam.

— Most? És ideges kaczagása csattant: Most tudom, mire képesek, mire képes főleg Jacques. Mert hát ez asszonynak már nem egy szeretője volt. De ő, ő! hogy meg tudta tenni ezt velem! Ah! a nyomorult! a gaz, gaz!... Ah! meg kell őrülnöm... De hát figyeljen, figyeljen... ismételte magánkivül, mintha attól tartana, hogy megszakitom az elbeszélését... ma délután két órakor a Dorsenne uj darabjából kellett volna próbát tartanunk. A szerző átir egy felvonást s a próba elmaradt. Mondom, két óra felé ott voltam a chaussée-d'antin utczában, egy egész szabad délutánnal előttem. Elvégzem egyik-másik dolgomat, gondoltam magamban s megindultam. Egyszerre

csak egy ügyetlen ember rálép a szoknyámra és megszaggatja . . . Nézze . . .

Csakugyan szoknyája alsó részén nagy szakadás volt.

— A rue Clichiben történt, egészen közel a rue Nouvelle-hez . . .

A szemembe nézett. Ez utóbbi szavakat hangsulyozta volt. S hogy szótlan maradtam, meglepődve kiáltott fel:

— Ez a rue Nouvelle nem mond önnek semmit? Én azt hittem, hogy Jacques, a ki mindent elbeszél önnek, azt is elmondotta, hogy itt, a rue Nouvelle egy házában szoktunk volt találkozni, együtt lenni . . . A mikor a kedvesem lett, roppant szerettem volna az ő saját lakásán lenni az övé . . . Szerettem volna, ha a lakása, a butorai, a különböző tárgyak, a melyek között él, s a melyek boldogságunk néma tanui lehettek volna, örökkön reám emlékeztessék! De hát ő nem akarta ezt. Csak ma értem, hogy miért s csak ma tudom, hogy már akkor gondolt a szakitásra. Abban az időben mindent elhittem neki és minden kivánságát kész örömmel teljesitettem. Elhittem, a mikor azt mondta, hogy a rue Nouvelle-beli kis lakást pusztán az én számomra rendezte be és azokat a régi butorokat helyezte el ott, a melyek között első könyveit irta. Be ostoba is voltam! istenem, be ostoba voltam! De hát nem-e gyalázatos dolog, hazudni egy szegény leánynak, a kinek nincs

egyebe a szivénél, s a ki adja a szivét, adja magát egészen, s a kit oly könnyű megcsalni!

— De hát bizonyos-e abban, hogy megcsalta önt? — kérdeztem.

— Hogy bizonyos vagyok-e? — válaszolt szenvedélyesen, ironikusan. Ott voltam hát a rue Nouvelle körül a megszakadt ruhámmal . . . Meg kell, hogy mondjam azt is, hogy ujra csak a magam ostobaságában, mindenféle apró dolgomat helyeztem el ott abban a kis lakásban. Igy volt ott selyemczérnám, varrótűm . . . Az is olyan álmom volt, hogy én itt, — a felesége módjára — néha-néha varrogatni fogok, mig ő valami szép szerelmi szinműven fog dolgozni, a közelemben, értem! . . . Ugy gondoltam, felmegyek a kis lakásba megvarrni a ruhámat . . . Elhiszi-e nekem, hogy e gondolatba a kémkedés czéljának még az árnyéka sem vegyült? . . .

— Tudom, — szólottam és hogy megkiméljem a részleteknek kinos elbeszélésétől, még hozzá tettem: És abban a rendetlenségben találta a lakást, a melyről szólott volt. . .

— Nem, sokkal borzasztóbb dolog — rebegte és el kellett hallgatnia, hogy erőt meritsen a továbbiak elmondásához.

— Már csak abból, hogy ez a lakás hogyan volt kiválasztva, valóban sejthettem volna, hogy Jacques másokat is elhoz ide. Egy nagy, kétudvaros háznak az utczára néző részén volt,

s a lépcső meglehetős távol esett a házmester lakásától, úgy hogy látatlanul fel lehetett jutni. Mire való ez az elővigyázat, ha csak rólam van szó? Nem-e vagyok szabad? Tartanom kell-e attól, hogy az anyámon kivül meglát valaki? De hát ott voltam a rue Nouvelle-ben ... A lakás kulcsa nem volt nálam. Jacques, bármennyire kértem, soha sem akarta ideadni. Ez is mindent jelent! De tudtam, hogy a lakás egy második kulcsa a házmesternél van, a ki takaritani szokott. Megyek a kulcsért. A házmester a nagy épület hátsó udvarában lehetett elfoglalva s a feleségét sem láttam. A lakásuk ajtaja nyitva. Tudtam a kulcs helyét. Gyorsan magamhoz vettem, örvendve, hogy elkerülhettem a házmesterrel való kellemetlen találkozást. Ismétlem önnek, esküszöm, fogalmam sem volt arról, minek megyek elébe ... Bejövök a lakásba, és micsoda bánatos szivvel! Már tizenöt napja, hogy együtt voltunk itt, Jacques és én. Az ablakok zárva. A kis szalon mindig a régi; a hálószoba is ugyanaz. Egy kis kosárban tartogattam a varrószereimet. Keresem a kosarat s nem találtam a megszokott helyén, s ez kissé meglepett. De még volt itt egy öltöző-kamra és egy másik, nagyon kis szoba, a lakás végén, a hol Jacques-al néha étkezni szoktunk. Úgy gondoltam, hogy a házmester takaritás közben ide rakhatta el a varró szereimet s ott felejtette őket. Bemegyek, s csakugyan

ott találom a pohárszéken a kis kosaramat. Leültem hát ebben a kis ebédlőben s varrogatni kezdtem a szoknyámat. Levetettem, hogy könnyebben menjen. Hirtelen úgy hallom, mintha nyitnák az ajtót. A kulcsot kivettem a zárból, a nélkül azonban, hogy az ajtó reteszét betoltam volna. És rögtön két hangot ismertem fel. Az egyik a Jacques hangja és a másik . . .

— A Bonnivet asszonyé? — kérdeztem, hogy ujból elhallgatott. Az elbeszélése engem is megremegtetett. Lehajtotta a fejét, jelezve: igen. És csak hallgatott, mig magam is némán ültem mellette. Elképzeltem ott, abban a rue Nouvelle-beli kis lakásban, a helyzet borzalmasságát. De ekkor folytatta:

— Soha sem tudnám elmondani önnek, mi ment végbe bennem, a mikor ez asszony hangját hallottam . . . Egyedül képzelve magát a kedvesével, nagyokat kaczagott és tegeződve szólott hozzá. Éles, éles fájdalom hatolt a szivembe, mintha a lényem gyökerét sebeznék meg valamilyen hegyes, irtóztató késsel. És ott, azon a széken, az egész testemben reszketni kezdtem. Még most is, ha rá gondolok, nézze a kezeimet . . . Fel akartam kelni, nekik rontani, elkergetni őket, elkergetni . . . Képtelen voltam reá. Még kiáltani sem tudtam. Ugy éreztem, mintha az élet megszünt volna bennem... És hallottam őket és hallgattam őket. A halálnál irtóztatóbb fájdalom vala, és csakugyan azt hit-

tem, hogy meghalok ott, azon a széken . . . S ime, itt vagyok. Tudja miért? Felócsudva a fájdalmamból, kifejezhetetlen utálat, rémes undor öntött el, mig ott voltam, mozdulatlan abban a szűk szobában. Ha világosabban, ha teljesen érthetően hatolnak el hozzám ez ember s asszony szavai, nagyon valószinü, hogy nem tudtam volna ellentállani a rögtöni bosszu epedésének; de a szavak halk moraja, melyből csak egy-egy hangosabb szó ütötte meg a fülemet és mintegy megvilágitotta mindazt, a mi a szomszéd szobában történik . . . Igen, ez a halk hangu zsongás valami nagyon gyalázatos, nagyon aljas dolog hatását tette reám. Különösen egy mondat, melyet egészen tisztán hallottam . . . Ah, micsoda szavak! E pillanatban még a szerelmemnél is mélyebb megvetést éreztem Jacques iránt . . . S ugyanakkor — micsoda sajátságos játéka a szivnek! — az a gondolat gyötört, hogy ha berontanék a szomszéd szobába, Jacques azt hinné, hogy kémkedtem utána. Az érzésem e büszkesége legyőzött mindent. És mozdulatlan csak ott maradtam abban a szobában, talán egy óra hosszat! . . . És a mikor elmentek volt, betámolyogtam az immár üres szobába . . . És láttam a felhányt ágyat, a vánkosokat, ugyanazokat a vánkosokat, ugyanazokat a czihákat . . . Ah! — csattant ki egy rémes sikoltással, mely a szivemet tépte meg. És remegő ujjait a szemére szoritotta, mintha meg akarná törni őket, megtörni bennök

egy egész raj irtóztató részlet vizióját, a melyeket nem akart, nem tudott elmondani. És kiáltott:

— Mentsen meg Vincent, mentsen meg önmagamtól. Egyetlen barátom, ne hagyjon el, azt hiszem, megszakad a fejem, megőrülök! . . . Oh, ez az ágy! ez az ágy! a mi ágyunk! . . .

És irtóztató fájdalmában a mellemre dőlt, szép szőke haja a vállamra omlott. Az egész arcza elváltozott mintegy a pusztulás görcsében. És ájultan tartottam a karjaim között.

Ugy tetszik, ez elaléltság mentette meg és könyeinek megindult árja is üdvös hatással lehetett reá, a mikor magához tért. Láttam, mint kelt ujra életre, mint lett ujra a nyomoruságé! Bizalmas szavai és hirtelen elájulása annyira megrenditettek, hogy mindössze csak néhány banális szóval tudtam vigasztalni. De Kamilla ujra megszólalt:

— Tudom, hogy ön sok, sok rokonszenvvel van irántam, — mondotta bánatos mosolygással, mely még ma is fáj a szivemnek, — és tudom azt is, hogy ön őszintén sajnál engem . . . De hát, hagyjon sirni . . . A könyeimmel mintha sok minden elmulna a szivemből. Mindössze az igéretét akarnám, a becsületszavát arra, hogy megteszi azt, a mire kérni fogom . . .

— De hiszen ön ismeri baráti érzelmeimet — szólottam — s tudja, hogy minden kivánságát örömmel teljesitem . . .

— Ez nekem nem elegendő, — válaszolt kitérő szavaimra, melyek mögött az óvatosságnak egy végső gondolata rejtőzött — vajjon mit akar kérni tőlem? De a leány ismételte: »A becsületszavát akarom . . .«

— Hát legyen! — szólottam, engedve fájdalmas könyörgésének, édes kék szemei tekintetének, a melyet a könyek még egyre elhomályositottak.

— Köszönöm. És megszoritva a kezem, így folytatta: Biztos akarok lenni az iránt, hogy Jacques-nak egy szót sem árul el mindabból, a mit elbeszéltem önnek . . .

— Erre becsületszavamat adom, — válaszoltam, — ámde ön lesz az, a ki nem fogja megállani, hogy Jacques-nak el ne mondja.

— Én! — vetette vissza, szilaj büszkeséggel rázva a fejét: én egy szót sem fogok szólani neki. Nem akarom, hogy kémkedéssel gyanusitson. Szakitani fogok vele, a nélkül, hogy okát adnám. Remélem, elég erős leszek, legyőzni e szerelmet, legyőzni az utálattal. Csak emlékeznem kell arra, a mit hallottam és láttam . . . És egész testében még egyszer megborzongva, a Dumas szavát kiáltotta, azt a szót, a melyben a nő minden felháborodása támad a férje aljassága ellen: Pouah! Pouah!

Hű akarván maradni az igéretemhez, megtiltottam magamnak, hogy Jacques-ot meglátogas-

sam. S ime, ő volt, a ki felkeresett, még pedig két nappal a Kamilla elbeszélése után. Az előtte való este a szinházban volt és látta Kamillát. De a Favier asszony jelenléte lehetetlenné tette, hogy beszélhessen vele. Egyébként a jó asszony jelenléte, mely mintha a szinésznő kivánságára történt volna, meglepte egy keveset és a Kamilla játékának beteges izgalma is feltünt neki. Mindez csakhamar nyugtalanitotta bünös lelkiismeretét. Ugy gondolva, hogy esetleg Kamillát itt találja, vagy ha nem, hát tőlem bizonyosan megtud egyet-mást, feljött a műterembe. Igaz ugyan, hogy e látogatását máskép magyarázta.

— Küldettem neked egy meghivót a Bonnivet asszony estélyére. Nemde eljösz? Ha tetszik neked, együtt ebédelhetünk az este és együtt szenvedhetjük át ezt az estélyt. Kamilla mondotta neked, hogy szavalni fog?

— Igen — válaszoltam — és én ezt az eszmét nagyon kétes izlésünek találtam . . .

— Nem tőlem ered — jegyezte meg nevetve — Senneterre és Bonnivet akarták a Kamilla közreműködését, főleg azért, hogy az Anna királynővel való viszonyom felől jőjjenek tisztába. Ők eképen okoskodnak: ha Bonnivet asszony csakugyan riválisa Kamillának, a kedvesemnek, úgy hát e két nőnek gyülölnie kell egymást, következésképen Bonnivet asszony tiltakozni fog a Kamilla meghivása ellen, valamint Kamilla sem fogadná el

ezt a meghivást. És magam is tiltakoznám ellene nehogy e két nő összekerüljön. És én nem tiltakoztam. És Kamilla sem tiltakozott. És Bonnivet asszony sem tiltakozott. Ah, ha láttad volna az arczukat, a megdöbbent arczukat, mely csakhamar az öröm kifejezését öltötte. Ez a Senneterre és ez a Bonnivet csak olyan pompás megfigyelők és pszichológok, mint Larcher vagy Dorsenne ... Majd hanyagul kérdezte: A propos Kamilla ... A portrait halad?

— Itélj magad, — szólottam, azt a nagy vásznomat keritve elő, a melyről a *kék herczegnő* mosolygott le s nyujtotta a virágot: az élete virágát Jacques felé, a ki alig méltatta egy rövid pillantásra. De hát adózott-e valaha öt percznyi figyelemmel egy barátja művészi törekvésének? Nem is sértődtem meg, a mikor a festmény iránt való minden érdeklődés nélkül, csak folytatta:

— És mondd csak ... Kamilla ... Még mindig féltékeny Bonnivet asszonyra? ...

— Alig beszéltünk erről, — válaszoltam égő orczákkal e szemérmetlen hazugság miatt.

— No, annál jobb ... Aztán rövid hallgatás után: különben is rosszul tenné, ha féltékenykedne. Tudd meg, kedves barátom, hogy Anna királynő és én abbahagytuk a játszmát. Igen ... Afféle fegyveres békét kötöttünk. Megmértük az erőnket és kimondtuk a fegyverszünetet. Ugy tetszik, meg volt irva, hogy én nem fogom meghódi-

tani őt s ő nem fog meghóditani engem. Most csak szivélyes pajtáskodásban vagyunk egymással, és remélem, jó pajtások maradunk. Ezt jobb is szeretem. S ez kényelmesebb is . . .

Kissé habozón, de élesen kutató tekintettel mondotta e szavakat, a melyeket én meglehetős közönyösen hallgattam. Meglepetést inkább csak ügyes szinlelése okozott. Ma értem immár, hogy a mikor szokása ellenére elhallgatta a legujabb diadalát, nem csupán óvatosságból cselekedett igy. Kétségkivül óvatos is akart lenni, úgy gondolta, hogy szavai őszinteségében nem fogok kételkedni és minden áron azon leszek, hogy megnyugtassam Kamillát. Ámde diszkrét magatartásában örök hiusága is szerepet játszott. Gyakran volt alkalmam tapasztalni, hogy az olyan emberek, a kik egyébként részletesen el szokták beszélni egy szerelmi kalandjuk minden előzményét, hirtelen elhallgatnak és megszünnek fecsegni, a mikor úgy gondolják, hogy kellőleg meggyőzték az embert arról, hogy a szóban forgó asszony okvetlen a szeretőjük lesz. E hirtelen hallgatásban úgy érzi, hogy nemesen cselekszik és ime hiusága, mely az előbb szólásra késztette, most a hallgatásra birja. De hát bármiben keressük is a Jacques diszkrét magatartásának okát, a hiuságában vagy tisztessége egy végső foszlányában, annyi bizonyos, hogy e napon végre korrekt embernek tünt. De ekkor az események már ijesztő gyorsasággal követték

egymást és kizártak minden kétértelmüséget, minden alattomos vallomást. El szeretném beszélni őket, szinte ugyanazokkal a szavakkal, ugyanazzal a természetes és indulatos ékesszólással, a melylyel a kis Favier vázolta előttem e tragikus jeleneteket a harag és szenvedély forró színében. De hát miért is nem jegyeztem fel rögtön e lángoló vallomásokat, melyek oly soká üldöztek!

VIII.

Ugy tetszik, hogy a nő legőszintébb perczeiben is elhallgat valamit. Igy volt ez Kamillával is. A mikor a féltékenység lelkendező szavaival elbeszélte nekem, mi történt ott, abban a rue Nouvelle-beli lakásban, nem mondotta el a teljes valóságot. Mert ugyanabban a perczben, a melyben azt erősitgette, hogy szótlanul szakitani fog, már merész bosszútervet forralt. Ezt később bevallotta nekem, hozzátéve, hogy a hallgatásával a tanácsaimat s a szemrehányásaimat akarta elkerülni. Ott, a rue Nouvelle-ben, mig vergődő lélekkel asszisztált a kedvese s a rivalisa szeretkezésének, a vékony deszkafalon keresztül meghallotta azokat a szavakat is, a melyek neki a legfontosabbak valának. E szavak a legközelebbi találka napját és óráját árulták el. Ez a Bonnivet asszony, a maga legyőzhetetlenül fagyos természetével, és Molan később csak megerősitette előttem

mindazt, a mit e nő érzéktelenségéről mondottam volt neki, csak úgy tett, a mint az e fajta asszonyok mindannyian: hajszolta az izgalmakat, az ismeretlen érzéseket. Ez elkorhadt lelkü, hév és szenvedély nélkül való teremtések minden ujabb viszonytól várják a szerelmi boldogság mámorát, melyet örökkön csak epednek s mely örökkön elkerüli őket. Azóta megtudtam azt is, hogy e mind gyakoribb találkákat ő tüzte ki, ő akarta, s akarta a veszély daczára, vagy épen azért, mert veszélyesek valának, és napról-napra a maguk tragikus kimenetelével fenyegettek. Kamilla egy keddi napon érte tetten először a szerelmeseket, s ime, három nappal később, egy pénteki napon, ujra találkozniok kellett a rue Nouvelle-beli kis lakásban. És e találkozás pontos idejét tudva, a szegény Kék Herczegnő beteg agyában őrült terv fogamzott meg: ott, a ház kapuja előtt, meg fogja várni a riválisát, s abban a pillanatban, hogy kiszáll a kocsijából, oda ront eléje, s a nyilt utczán szemébe vágja a lelke undorát s gyülöletét. Gyülölködő szive kéjelgett arra a gondolatra, hogy ez az arrogáns Bonnivet asszony, mint tetten ért tolvaj'ány, remegni fog előtte. De a bosszuja még nem áll meg itt. Ha Bonnivet asszony azzal az estélyére szóló aljas meghivással kelepczébe akarta csalni, nos hát gaz szándéka ellene fordul. Ez estélyt, hogy férje előtt el ne árulja magát, okvetlen meg kell tartania. És Kamilla igenis el fog menni

oda! És majd látja ujra remegni azt a nőt, a ki ellopta a kedvesét és látja Jacques-ot is, a rémülettől halvány arczczal, irtózva a pillanattól, a melyben a szenvedő lélek kicsattan, elmond, elkiált mindent.

És akkor várta, mind türelmetlenebbül ezt a pénteki napot. Hozzám nem jött, nem akart jönni, attól tartva, hogy e tervéről lebeszélem. De később megtudtam, micsoda lázas gyötrelmei valának, mig e pénteki napot epedte, s hogy nem aludt és nem evett harminczhat órán keresztül, a mikor a Barouillère utczából megindulhatott végre a rue Nouvelle felé. Hallotta volt, a mint Jacques és Bonnivet asszony délutáni négy órára tüzték ki a találkát. És ime, félnégykor már ott volt a rue Nouvelle járdáján, jött-ment, a kis lakás ablakai alatt, egy nagy köpenybe burkolódzva, erősen lefátyolozott arczczal, felismerhetetlenül. A rue Nouvelle és a rue Clichy sarkán levő fiakkerállomás órája a muló időt mutatta; és a tovatünő perczeken által mind közelebb ért a bosszu epedett boldogságához. Három óra negyven percz ... Még husz perczet kellett várnia, tán annyit sem. Három óra ötven percz ... még tiz percz ... Négy óra ... Ugy tetszik, késnek ... De négy óra is elmulik s nem jön senki. Fél öt felé jár az idő és sem Jacques, sem Bonnivet asszony nem jelentek meg. Mi történt? ... Érthetetlen késedelem, érthetetlen főleg az asszony részéről, a kinek a

maga társadalmi állásánál fogva minden szabad percze meg van számlálva ... De hátha időközben elodázták, más napra tették ezt a találkát? ... Hátha a házmester mégis csak látta volna Kamillát a multkor, s figyelmeztette volna a szerelmeseket? Fél öt is elmult ... És senki sem jön ... Hideg köd szállott alá, a leány fázni kezdett. Várjon még? De hiszen most már hiába, most már aligha jönnek. El akart menni innen, megindult. Egy végső pillantása a kis lakás ablakai felé reppent, a melyek a bevont függönyökkel sötéten meredtek le az utczára. És még egyszer benézte az utczát, kétségbeesetten. És ekkor, hirtelen, a kocsiállomással szemben, egy magányos fiakkert vett észre, mely eddig elkerülte a figyelmét. És a kocsi nyitott ablakában, a félig lebocsátott függöny mögött, elrémülve pillantott meg egy embert. Pierre de Bonnivet vala!

Igen, a férj, a Molan kedvesének férje, a ki ezuttal nem a nevetséges és félénk hitves szerepét játszotta, a mint hasznát veszi a felesége kaczérkodásának. Ámde a gyilkos vala, a kiben a féltékenység életre keltette a himnek minden primitiv ösztönét, felrázta az öldöklő fenevadat. Csakugyan a leselkedő ember szemei, remegő orrczimpái, mintegy megduzzadt szája a gyilkos szándékot árulták el, a gyilkos epedést, *bármi is történjék ezután.* Itt volt, itt volt ő is, bemeredve az utczát vad tekintetével. A kabátjának félig feltürt prém-

gallérja mintegy árnyékot vetett vörhenyes szakállára, és a vértől dagadó arcz borzalmasan tünt elő; nagy, meztelen karja, a mint a kocsi függönyét tartotta, hogy zavartalanul láthasson, késznek tünt az öldöklésre, a fegyver megragadására, a melylyel rögtön, itt az utczán, megbosszulja a becsületét, nem törődve botránynyal, a világgal, Párissal mögötte ... Hogyan fedezte fel az Anna királynő és kedvesének távoli rejtekhelyét, sem Kamilla, sem én, sem Jacques nem tudtuk meg soha. Vajjon egy névtelen levél utján, a melyet Jacques vagy a Bonnivet asszony valamelyik irigye irhatott? Vagy egész egyszerüen egy közönséges, de biztos módszerhez nyult és követhette az asszonyt? Annyi bizonyos, hogy a házmestert kikérdezgették, s ha ezt a derék embert véletlenül nem hóditják meg a Molan szinházjegyei és ünnepelt neve, alighanem vér folyik ebben a kis szobában, mely a szegény kék herczegnőt oly boldognak s oly szenvedőnek látta. Vér, igen. Favier Kamilla is a tragikus bosszu vágyát ismerte fel ez ember elsötétült homloka és remegő szempillái körül, a mint a kocsi ablakából, egy gázláng sápadt világánál, a neve meggyalázásának csak egy bizonyitékát leste. Nagyon valószinü, hogy ő is látta volt a szinésznőt. De a mint később bebizonyult, nem ismerte fel. Különben is a szinpadon kivül csak egyszer látta őt, s most abban a nagy s laza köpenyben, vastag boával a nyaka körül, a homlokába vont

kalappal és erősen lefátyolozva, bizonytalan silhouette vala. Bonnivet, ha ugyan gondolni tudott e perczben, kétségkivül amolyan szegény leánynak nézte, a ki nyomoruságos mesterségét üzi, az utczát járva be... És nem törődött többet vele. A leány pedig — oh, az édes, nemesszivü leány! — alig hogy felismerte Bonnivet-t, jogos haragja, kétségbeesett féltékenysége, megkinzott lelkének minden fájdalma egyetlenegy érzésbe olvadt. Hirtelen, mintegy varázsütésre, az egész lényének szilaj megrendülése volt. És nem látott mást, csak veszélyt, a Jacques veszélyes helyzetét és nem volt vágya, csak az, hogy megmentse, hogy figyelmeztesse őt a veszélyre, és figyelmeztesse még ez órában, rögtön. Egy irtóztató gondolat, mint a tüzes vas szakadt át a szivén: hátha csak egy órával késleltették a találkát és itt lesznek öt órakor? Ha már e perczben útban vannak ez utcza felé, a melyben a félelmetes ember vár reájuk? És akkor már látta is, a mint jön Jacques a pusztulás felé. Fel kell, hogy tartóztassa, hogy elébe siessen, egy pillanatnyi habozás nélkül. Megmenteni őt, megmenteni! hangzott a szivében, legyőzhetlen erővel. Egy végső reménye volt: hátha otthon találja kedvesét?... A kocsiállomáshoz sietett volna, de félt, hogy Bonnivet észreveszi, hogy meghallja a hangját... Akkor, mint az őrült, lefutott a rue Clichy-n, kétségbeesetten kocsit keresett s a mikor végre talált egy üres fiakkert s helyet foglalt

benne, egy ujabb rettenetes feltevés tüzött a szivébe. Arra gondolt, hátha a szerelmesek egy órával előbb adtak találkát maguknak, s most odafönn vannak a lakásban, mig a férj várakozik reájok? És képzeletében ujra látta őket ... Teljes biztonságban érezve magukat, az alkonyati idő homályos világát használják fel, hogy az egymás karján kijőjjenek az utczára, és ime, hirtelen Bonnivet feléjök ront ... A kocsi robogott vele a Molan háza felé. Mit tegyen? Az ilyen helyzetekben, a mikor úgy mondhatni, hogy minden másodpercz, de sőt minden negyedpercz meg van számlálva, az igaz érzelmek rejtelmes ösztönei mintha útbaigazitanák az embert és biztosabban, megbizhatóbban, a legkiszámitottabb tervelgetésnél. Avagy úgy van-e, a hogy Molan szerette volt mondani, és csakugyan vannak emberek, a kik örökkön a szerencsés körülmények, a szerencsés véletlennek kegyeltjei, a minthogy mások csak a szerencsétlenséget ismerik? Mindenképen úgy történt, hogy Favier Kamilla, két lehetőség közül, mintegy ösztönszerüleg azt választotta, mely a valónak bizonyult. Abban a pillanatban, hogy kocsija a Trinité terére ért, odaszólott a kocsisnak, és a rue Nouvelle-be hajtatott vissza. Miért? Nem tudta. Most megállittatta a kocsit, kifizette, a nélkül, hogy az utczába hajtatott volna. A Bonnivet kocsija mozdulatlan, még mindig ugyanazon a helyen állott. Ekkor Kamilla, mintegy a permetező eső ellen véde-

kezve, hirtelen kinyitotta az esernyőjét s az arcza elé tartva, bátran elhaladt a féltékeny férj kocsija mellett, végig jött az utczán, elért a lakás ablakai alá. Semmi kétség ... A függönyök között halvány világosság derengett, és elárulta, hogy odafönn van valaki ... Habozás nélkül besiklott a házba, ment egyenesen a házmester felé. Emez zavartan köszöntötte.

— De higyje el, kisasszony, hogy Molan ur nem jött ide ma — erősitgette ez ember a leány inszisztálására.

— Én meg azt mondom önnek, hogy igenis jött, és egy nővel van odafönn — válaszolt Kamilla. Az ablak világos, láttam. Aztán hirtelen, az igaz kétségbeesésnek kifejezhetetlen hangján:

— Szerencsétlen, ön egész életére meg fogja bánni, ha e perczben nem akar őszinte lenni! ... És a megdöbbent ember karját ragadta meg, a kapualj felé vonta:

— Nézzen csak oda, az utcza vége felé, de vigyázzon, hogy meg ne lássák. Látja azt a kocsit ott, jobbról, s azt az embert, a ki leselkedik? Nos hát, ez a férje annak az asszonynak odafönn ... Ha azt akarja, hogy néhány percz mulva, az asszony lejövetelekor, vér folyjon itt, hát csak ne engedje meg, hogy felmehessek és figyelmeztethessem őket... Istenem! Istenem! mitől fél ön? De hát kutassa ki a zsebeimet, ha biztos akar lenni abban, hogy nálam nincs fegyver és

hogy nem én vagyok, a kinek gonosz szándéka van velök ... A kedvesem megcsal, az igaz, azt tudom. De hát én szeretem őt, érti, én szeretem és meg akarom menteni. Nem érzi-e, hogy én nem hazudok önnek?

Megejtve követte a leányt, eljött a kapu küszöbéig. És hirtelen eltorzult arczczal szólott:

— Igen, felismerem ... ugyanaz az ur, a ki tegnapelőtt a ház lakói felől kérdezősködött nálam s azt akarta volna megtudni, vajjon Molan ur itt lakik-e? A mikor erre a Molan ur utasitása szerint tagadólag válaszoltam, a pénztárczáját vette elő ... Kinek nézi ön Cohendy apát? mondottam volt neki. Mire kotródott a gazember ... De hát hadd menjek oda hozzá, hadd kérdezzem meg tőle, vajjon van-e rendőrségi igazolványa, mely arra jogositja, hogy így kémkedhetik a házak körül?

— És ő azt fogja válaszolni önnek, hogy az utcza mindenkié, a miben igaza volna — szólott Kamilla, a ki a veszély e pillanatában visszanyerte hidegvérét. A szerelmének sugallata volt-e? Vagy homályos emléke támadt a szinpadon szokásos eljárásról? Mert a mesterség valamilyen automatikus gépezet módjára működik bennünk a szükség nyomása alatt. Képzelete egy tervet dolgozott ki, a melyben a derék öreg Cohendy kétségkivül segédkezni fog neki.

— Ön nem akadályozhatja meg, hogy ez

az ember továbbra is itt ne maradjon — szólott hirtelen — de sőt ha szól neki, csak azt éri el, hogy még gyanakvóbbá teszi. Ha eljött ide, bizonyára alapos értesülései vannak. Ön nemde segiteni akar engem abban, hogy megmentsem Molan urat? Ugy hát azt kell tennie, a mit én fogok mondani.

— A kisasszonynak igaza van — válaszolt a házmester enyhült hangon. Ha kikezdenék vele, sejteni fogja a valót, s ha az az asszony csakugyan a felesége, hát végre is joga van hozzá. Én figyelmeztetni szerettem volna Jacques urat arra, hogy jöttek kérdezősködni. De hát együtt érkezett azzal a hölgygyel s ily módon nem beszélhettem vele . . .

— Majd figyelmeztetem én! — szólott Kamilla — azt bizza reám. Ön menjen, hozzon egy kocsit és várassa meg a kapu előtt. A többi az én dolgom . . . ne féljen, én meg fogom őt menteni . . .

— S mig a házmester kocsi után nézett, a leány felfutott a lépcsőn. Ott volt a lakás küszöbe előtt. Be gyakran érkezett el ide a lelke érzelmeivel . . . Most a veszély daczára is hirtelen gyöngeség, hirtelen habozás szállotta meg. Szerelmes szivében egy pillanatra a nő felháborodása volt, szilaj haragja önmaga ellen, a szinte állatias hűsége és odaadása ellen, a melylyel a saját életét koczkáztatja a Jacques megmentésére. S ha legalább csak

róla volna szó! De a rivalisa is itt van, az ajtó mögött és féltékeny lelke világosan, tisztán látta az alakját . . . Most, most, a bosszu percze lehetett volna, az elkerülhetetlen, a teljes bosszu ünnepe! Csak nem kellene útját állania az események ijesztő rohamának.

A midőn ez a szerencsétlen leány a borzalmas nap részleteit elbeszélte nekem, nem akart jobbnak tünni előttem, mint a milyen valójában volt. Bevallotta, hogy alig tudott ellentállani a kisértésnek, és szédülten, kétségbeesetten az ajtó csengőjének esett, hogy a bosszu epedését legyőzze, lehetetlenné tegye. Csengetett egyszer kétszer, tizszer egymás után, s azontúl eszeveszett riadással csak járatta, járatta a villamos csengőt, És elképzelte őket, a hirtelen megdöbbenésöket az első csilingelésre. De csakhamar nevetnek, úgy gondolva, hogy valaki ajtót tévesztett. De a csengő ujra felsikolt, s ekkor elképzeli, hogy hirtelen elhallgatnak, nézik egymást . . . Bonnivet asszony megrémül, a kedvese megnyugtatja, felkel. Ah, be szerette volna kiáltani neki »gyorsan! gyorsan!« . . . Két öklével az ajtónak esett, dörömbölte, aztán hallgatódzott. Az izgalmában meghajszolt, felcsigázott érzései hallani vélték a padló roppanását, egy-egy óvatos lépés közeledtét. De az ajtó zárva maradt. Akkor a zárra szoritott ajakkal, hogy biztosabban meghallják, bekiáltott:

— Jacques, én vagyok, én Kamilla. Nyisd

ki az ajtót. Hidd el, az életedről van szó... Nyisd ki az ajtót... Pierre de Bonnivet lenn van az utczán...

Semmi válasz. Ujra hallgatódzott, úgy gondolva, hogy tévedt, a mikor a lépések zaját vélte az előbb. Aztán, magánkivül, eszeveszetten ujra csengetni kezdett, nem törődve azzal, hogy felkelti a szomszédok figyelmét, csak csengetett, dörömbölt az ajtón, kiáltotta: »Jacques, Jacques, nyisd ki az ajtót!«... És ismételte: »Pierre de Bonnivet van odalenn!«... És az ajtó csak nem nyilt meg, semmi válasz nem jött. Akkor, a rémülete paroxysmusában, egy uj gondolata támadt. Lesietett a házmesterhez, a ki az imént jött meg a kocsival s most maga is jajveszékelt:

— Igy jár az ember, ha készséges a lakókhoz... Csak valami baj legyen ebből és kidob a háziur. Hol fogok uj helyet találni?... Hol fogok uj helyet találni?...

— Adjon csak gyorsan egy lap papirt, egy czeruzát — szólott Kamilla — s nézze meg, vajjon a kém még mindig ott van-e?

— Még mindig ott van — válaszolt a házmester — és látva, hogy a leány néhány lázas sort vet a papirra s összehajtja ezt:

— Értem... a kisasszony be akarja ezt csusztatni az ajtó alatt. De hát ezzel még mindig nem mozdulhat el az a hölgy... Ha mégis csak oda mennék ahhoz az emberhez és kikez-

denék vele!... Mindkettőnket a rendőrséghez kisérnének s ez idő alatt a hölgy is megszökhetnék, s az is el volna kerülve, hogy botrány volna a házban.

— Ez valóban nem is olyan rossz gondolat — válaszolt Kamilla — és a veszélyes helyzet daczára mosolyogva képzelte el, a mint ez a házmester, a nép derék gyermeke, összetüz Pierre de Bonnivet urral, az elegáns sportsmannal; ámde az én gondolatom mégis többet ér...

És ujra felfutott a lépcsőn, ujra csengetett. Azt a papir irást becsusztatta az ajtó alatt. A következő sorok valának rajta:

»*Jaques-om édes, én meg akarlak menteni téged. Higyjél legalább abban a szerelemben, a melyet oly kegyetlenül kijátszottál. Meg akarlak menteni. Mit mondjak egyebet? Nyisd ki az ajtót. Esküszöm neked, hogy B*** odalenn van az utczán és leselkedik reátok. Magad is meggyőződhetsz, ha lenézel az utczára. És arra is esküszöm, hogy meg foglak menteni benneteket...*«

Ah, micsoda gyötrelmesen gyöngéd levél, a melyet elkértem volt Jacques-tól s azóta őrzöm, őrzöm... S hogy lemásolom most, úgy érzem, köny szökik a szemembe. Az imádandóan szerelmes leány a lépcső falához dőlt s ott várta, hogy Jacques, elolvasva ez irást, végre kinyissa az ajtót. Remegő szivvel látta, a mint a fehér papirlap csakhamar eltünik az ajtó alatt. Egy kéz nyult volt utána.

S hallotta, a mint a kéz kibontja az irást, ugyanakkor egy megnyiló ablak zaja is megütötte fülét. Jacques lenézett az utczára. Meg akart győződni, vajjon csakugyan nem-e hazugság a Kamilla levele. S az ellenőrzés e módja, bárha ő maga ajánlotta volt, oly kegyetlenül érte a szegény Herczegnő szivét. Fájdalmas sebének ujabb megkinzása volt. De nem soká gondolkodhatott a legujabb keletü megalázás fölött, mert az ajtó végre megnyilott s ott, az előszobában, a két szerető szemtől szembe került egymással: Kamilla az önfeláldozás, a martiromság sajátságos hevében, a melybe megvetés, szinte gyülölet vegyült, és Jacques, sápadt arczczal, megrémült tekintettel, a sietségtől rendetlen ruházkodásban.

— Lássuk, — szólott halk hangon — mi történt. Ha hazudtál s azért jöttél ide, hogy itt nekem jelenetet csinálj . . .

— Hallgass, szerencsétlen! — vágott a szavába szilaj hangon — ha jelenetet akarnék csinálni, azt hiszed, elszalajtottalak volna benneteket a multkor, kedden, a mikor eljöttetek ide . . . Igen, én is itt voltam, egy lépésnyire tőletek, abban az utolsó szobában, és hallottam volt mindent, érted? *mindent.* És nem mozdultam ki onnan, s hagytam, hogy békén elmenjetek . . . De hát most nem arról van szó. Ez asszony férje odalenn van és leselkedik reátok . . . Ha kinéztél az ablakon, láthattad a kocsiját. Ah, nem akarom, hogy meg-

öljön téged, nem akarom, bármennyire is rossz voltál hozzám. Nagyon szeretlek . . . Ime, azért vagyok itt . . .

Molan nézte a leányt. Gyanakvó természete daczára ugy érezte, hogy igazat mondott. És akkor első gondolata hősies vala. A kabátját megigazitotta magán és a kalapja után nyult. Aztán ő is emelkedett hangon szólott:

— Én hiszek önnek és köszönöm jóságát. Egyébként pedig tudom, hogy mit kell tennem.

— Te le akarsz menni? — kérdezte a leány, csak továbbra is tegeződve, úgy sejtve, hogy Bonnivet asszony hallja a beszélgetésöket, — te egyenesen a veszélynek akarsz menni? De hát mennyiben lesz segitve rajtatok, ha ott leszel ez ember előtt és meg fogod kérdezni tőle . . . vajjon mit is fogsz kérdezni tőle? Hogy mit keres itt? . . . De hiszen ezzel tönkreteszed az asszonyt és ehhez nincs jogod. Ha Bonnivet követett benneteket, láthatta azt, hogy egy nővel jöttél a házba. Ugy hát látnia kell azt is, a mint egy nővel távozol, fiakkerbe ülsz, rejtőzködöl . . . És követnie kell a fiakkert, hogy az utczát szabaddá tegye és az a másik menekülhessen. No hát, te le fogsz jönni velem. Nekem van kocsim odalenn. Be fogunk szállani. Ne ellenkezzél, ne vitatkozzál . . . Bonnivet látni fogja, a mint beszállunk. Az ő kocsija követni fogja a miénket. S abban reménykedve, hogy a feleségét fogja el véled, engem fog elfogni és

te meg leszel mentve ... Te meg leszel mentve! És akaratlan átölelte. De rögtön el is háritotta magától és most halk hangon szólott: Menj, hozd ki a felöltőjét ... Ő majd felveszi az enyémet ... Néhány percz mulva, ha majd látta volt, hogy a mi fiakkerünk után a férje kocsija is kirobog az utczából, bátran lejöhet és haza siethet. Bucsúzz el tőle, de nekem valahogy ne jőjjön köszönni. Ha látnám, alig tudnék uralkodni magamon ...

Hosszu, fekete köpenyét levetette. Jacques szótlanul nyult utána.

Bizonyos áldozatkészsége a nőnek oly fényesen egyszerü, hogy megsemmisiti azt az embert, kinek része van benne. Nem lehet egyebet tennie, mint elfogadni e szolgálatot és restelkedni. Egyébként sem volt idő a habozásra. Jacques bement a szalonba, mig Kamilla ott maradt volt az előszobában, a falnak támaszkodott testtel ...

— Egy kés volt a szivemben, — beszélte volt később nekem, — de azért mégis szilaj örömet éreztem arra a gondolatra, hogy azzal, a mit teszek, elgázolom ezt a nőt! . . Viszont Jacques-ot ujra szerettem, szerettem! és szerettem úgy, a hogy talán soha az életemben. Ah, e perczben megértettem, mily édes lehet meghalni valakiért! . . . És ugyanakkor uralkodni kellett magamon, hogy be ne rontsak a szobába, meg ne gyalázzam, meg ne verjem Bonnivet aszszonyt. Istenem, micsoda perczek! . . .

Időközben az est leszállott. Az utcza zaja elhangzott az előszobáig, a hol a szegény színésznő a kedvese s a rivalisa suttogását is hallotta. De az ajtó megnyilt és Jacques ujra megjelent, kalappal a fején, nagy prémes téli kabátban, a melynek felgyürt gallérja a fél arczát elfödte. És kihozta a Bonnivet asszony asztrakán kabátkáját, a melyet Kamilla borzadva vett magára. A mellén kissé bő volt neki a kabát. »Gondoltam rögtön, hogy szebb mint én, daczára annak, hogy oly soványnak látszik« — mondotta volt nekem, beszámolván e tisztán női impressiójáról, mely ujabb tűszurás volt szive sebébe.

— Ugy hát menjünk — szólott Jacques rövid hallgatás után. És mig nézte, a mint felveszi a Bonnivet asszony kabátját, a bizalmatlanság egy végső szikrája csillogott fel a szemében. Szótlanul lejöttek a lépcsőn. Kamilla ujra sürü fátyolt kötött, besiklott a kocsiba. Jacques követte A kocsi megindult. Kamilla sietve szólott:

— Nézd csak meg a kocsi hátsó kis ablakán, vajjon az a másik kocsi nem-e követ bennünket?

— Igen, követ, — szólott Jacques.

— Ugy hát meg vagy mentve, — mondotta a leány. És egy szenvedélyes kézszoritása volt, melyben megkönnyült az előbbi perczek minden izgalmától. Aztán zokogásba tört ki. Jacques még mindig nem talált volt szavakat. Mire ezuttal is csak úgy akart tenni, a mint hajdan, a mikor

zsörtölődésük után, szótlanul magához ölelte a leányt. De ekkor Kamilla szivét ujra a harag öntötte el, és gyülölködőn elháritva magától, kiáltotta:

— Nem, nem ... soha, soha többé ...

— Szegény kis Mi-Ca ... — szólott Jacques, azon a bizalmas nevén szólitva a leányt, a melyet a szerelmük boldog perczeiben adott volt neki.

De a leány haragosan vetette közbe:

— Ne nevezzen igy ... Az a nő, a kit ön emlit, nincs többé ... Ön ölte meg ...

— Pedig te szeretsz, — szólott Jacques ujra. És nagyon kell, hogy szeressél, ha megtetted ezt értem! ...

Kamilla nem válaszolt. A kocsi, Jacques parancsára, végig jött a boulevardon és a faubourg St.-Germain felé igyekezett. Az Oudinot-utcza és és a boulevard des Invalides irányában. Szótlanul ültek egymás mellett, mindössze Kamilla kérdezte néha-néha: »Követnek bennünket?« és Jacques válaszolt: »Igen, követnek.« De akkor, kisarkalva a rue Babylonból, hirtelen ott voltak a Szent Ferencz-téren a templom előtt. mely sovány tornyaival tünt fel az est ködében.

— Itt lesz a legjobb megállani, — szólott Kamilla és megverdeste a kocsi ablakát. Meg fogja látni, hogy a másik kocsi is megáll és Bonnivet száll ki belőle ... Nekünk fog rohanni ...

Most próbáljunk hidegvérüeknek lenni . . . Hadd szálljak én ki előbb, és ha azt kérdezi öntől, miért rejtőzködünk igy, hát mondja, hogy félünk a mamától . . .

Egyike volt ez ama szédületesen gyors jeleneteknek, a melyekre maguk a szereplők is, mint egy álomra emlékeznek vissza. Abban a pillanatban, hogy Kamilla a templom lépcsőjénél a járdára lépett, Pierre de Bonnivet ott termett előtte és megragadta a karját. De rögtön felismerte:

— Favier kisasszony! . . . — kiáltott fel. És zavartan hátrált, miközben Kamilla mintegy elrémülve simult Molanhoz, a ki időközben ugyancsak kiszállott a kocsiból, s most roppant meglepetést szinlelt:

— Bonnivet ur! — kiáltotta, de azért a hangjában enyhe remegés vala.

— Én istenem, kisasszony, — dadogta az Anna királynő férje, — az imént nagyon különösnek tünhettem fel kegyed előtt . . . Egy más nőt véltem felfedezni kegyedben . . . És habozó szavaiban a váratlan öröm hirtelen gyönyörüsége remegett. Féltékeny szive ime meggyőződhetett arról, hogy gyanuja alaptalan volt! Igen, egy barátom hitvesének néztem és magát e barátomat mintha a Molan alakjában ismertem volna fel . . . Kegyed meg fog nekem bocsátani. Velök ez csak tréfa lett volna, de kegyeddel szemben, valóban megbocsáthatatlan bizalmaskodás . . .

— Már meg is bocsátottam, — mondotta Kamilla nevetve s annyi lélekjelenléttel, mintha a szinpadon lett volna. Én itt lakom a közelben. A szinházból jövünk, próbánk volt ... a nagy iró volt szives idáig kisérni ... Most önre bizom őt. én pedig teszek egy olyan látogatást, a mely kétségkivül meg fogja lepni Önt, Bonnivet ur ... De Molan el fogja magyarázni Önnek, hogy az ember lehet szinésznő és a mellett jámbor lélek is ... Isten önnel Molan és isten önnel Bonnivet ur ...

Kedvesen köszöntött s felhaladt a templom lépcsőjén, mig Jacques titkolódzva mondotta Bonnivetnek:

— Az anyja miatt, tetszik tudni ...

— Értem, értem, nagy gonosz, — válaszolt a másik, nagyot kaczagva. A megváltás édes, szinte mámoritó vidámsága volt, a leselkedés, a gyanakvás gyötrelme után. És ha még a délután folyamán meg akarta ölni a felesége kedvesét, most itt nyomban, akár megcsókolta volna ... De csak tologatta a kocsija felé, kérdezve:

— Hová vigyem? ... És tudja-e, hogy ez az ön Favier kisasszonya roppant bájos teremtés?! ... Milyen kedvesen mondotta el az imént, hogy jött el ön vele idáig ... Oh! én semmit sem kérdezek Öntől ... De Favier kisasszonytól még egyszer bocsánatot fogok kérni, ha majd eljön hozzánk ... Az ilyen alkonyati órákban olyan könnyen tévedhet az ember barátja hasonlatosságában ...

IX.

A drámai kaland bohózatszerü véget ért, de a kiállott izgalmak annyira megviselték Kamillát, hogy egyedül maradva, ott, a templom lépcsőjén, ugy érezte, összeroskad. Visszatámolygott a kocsijáig és hazahajtatott a Barouillère-utczába. Láza volt és le kellett feküdnie. Ez utóbbi részletet már Molantól tudtam meg, a ki szivesen beszélgetett e kalandról, a melyben ő az imádott férfiunak mindenkor hizelgő szerepét játszotta. Most azonban attól tartott, hogy a szegény Kék Herczegnő az első hőstette után meg fogja tagadni a szolgálatot, mely abból állana, hogy eljönne a megmentett riválisa estélyére és ott szavalna. Már pedig Kamilla jelenlétére Molannak föltétlen szüksége volt:

— Addig, — szólott magyarázólag — mig Bonnivet nem látja e két nőt szemtől-szembe egymással, ujra gyanuja támadhat és a gyanu olyan, mint a gutaütés: az elsőt még kiállja az ember s meggyógyul, de a második gyógyithatatlan . . .

Keserü hangon jegyeztem meg:

— S te ezek után csakugyan azt akarnád, hogy Kamilla elmenjen ez asszony estélyére? . .

— Föltétlenül . . . És reád számitok, hogy ezt kieszközlöd nála . . .

— Reám! — kiáltottam fel, — de hát megőrültél? . . .

— A világért sem — válaszolt. Nézd, a dolog nagyon egyszerü. Ha te elmégy hozzá s ha te beszélsz vele, csak arra a veszélyre fog gondolni, mely engem fenyegetett és szivesen megigéri, hogy eljön az estélyre. Ha én mennék hozzá, hát csak a hűtlenségemre gondolna és megtagadná részvételét ... Ez a féltékenység *abc*-je ...

— De ha nekem is megtagadja? ... Hát te valóban azt hiszed, hogy nem tart haragot irántad? ...

— Legkevésbbé sem, — válaszolt. És borzalmas mosolygásával tette hozzá: A mennyire én ismerem az emberi szivet, és egy kicsit ismernem kell, minthogy a hazám ...

— De hát mit is mondjak neki ... Hogyan kezdjem ...

— Kezdd azzal, hogy én bevallottam neked, mennyire bánt a lelkiismeret ... Ezzel nem fogsz hazudni, mert tiszta igazság, hogy a mikor együtt ültem Kamillával a fiakkerban és merev szemeit, exaltált arczkifejezését láttam, a világot oda adtam volna, ha ugy tudom szeretni őt, a hogy ő szeret engem. S azon közben, tudja az isten, folyton a másikra gondoltam. Ma ott voltam nála. Kedves barátom, micsoda asszony! És ha tudnád, hogy a veszély ostorcsapása micsoda rezgésbe hozta!... Az ebéd után volt, a férjével találtam együtt, a ki egy negyedórai szivélyes beszélgetés után magunkra hagyott, a mi a mellett bizonyit, hogy bi-

zalmatlansága mégis csak engedett egy kicsit. Ez az ember nem tud szinlelni. Az utóbbi napokban alig hogy nyujtotta a kezét. A távozásában nyilvánuló jóságával azonban nem igen éltünk vissza és ezt jól is tettük, mert a mikor husz percz mulva lejöttem a lépcsőn, már ő visszatérőben volt, hogy konstatálja, mennyi ideig maradok. Te csodálod Kamilla bátorságát? De hát a Bonnivet asszony lélekjelenléte semmi? Mert hát ő is csak koczkáztatott valamit, talán egyenesen az életét, a becsületét, a társadalmi állását ... Tudod, hogy. rue Nouvelle-ből hova hajtatott? Egy szücshöz.. tudnillik venni akart magának egy lehetőleg hasonló asztrakán kabátkát. De nem volt elég pénz nála, a nevét meg nem akarta megmondani. Mit gondolsz, mit csinált erre? Felkereste az ékszerészét s azzal, hogy otthon felejtette a pénztárczáját, kölcsön kért tőle. Mire megvehette az asztrakán kabátkát, s abban az öltözékben jöhetett haza, a melyben elment volt hazulról ... Hinnéd-e, hogy ezek a szücsnél, az ékszerésznél tett látogatások az egész lényemet megrenditették. Be félhetett, mig meg merte őket koczkáztatni. A baj csak az, hogy a Bonnivet féltékenysége nem mulott el teljesen, minthogy az asszonynál tett látogatásomkor rögtön visszajött és ha Kamilla nem tartja meg igéretét, ez a féltékenység csak még fokozódni fog...

— A mellett annak a te szerelmi lakásod-

nak a czimét is tudja és igy ezek most veszélyes találkák lesznek.

— Épen ez okból Bonnivet asszony ezentul egyetlenegyet sem fog elmulasztani. Az ő kiváncsi és unatkozó lelke végre megtalálta nálam, a mit keresett — jegyezte meg nevetve. — De hát te, kedves *Daisy*, te nem értesz az effajta dolgokhoz, s akár csak arabusul beszélnék hozzád. A mi az *ölelkeződe* czimét illeti, hát jó, Bonnivet tudja. Akár ne is tudná. Mert hogy Kamillával látott kijönni onnan, még csak álmodni sem fogja, hogy én képes volnék egy másik asszonyt is a rue Nouvelle-be vinni . . .

— Szóval te továbbra se félsz? . . .

— De igen. Féltem, a mikor a csengetést hallottam, a dörömbölést az ajtón . . . És néha a szerencsémtől félek . . . Ez ostobaság és hiába, mégis félek . . .

— Kétségtelen — szólottam, — hogy Kamillában megtaláltad azt az egyetlenegy asszonyt Párisban, a ki az ilyen cselekedetre képes. Ha csak egy kis szived volna, arra szánnád az életed, hogy kegyetlen gonoszságodat elfelejtesd vele és kiérdemeljed a bocsánatát.

— *Daisy, Daisy* — vetette közbe, — de hát ön sohasem fogja megérteni, hogy Kamilla azért szeret engem ilyen nagyon, mert érzi, hogy én nem szeretem. Aztán pedig — tette hozzá a vállát vonogatva — ez kétségkivül vér dolga: az

egyiket kivánom, Kamillát meg nem kivánom. Megengedem, hogy ez nem épen fényes magyarázata a szerelem kérdésének, de hát én nem vagyok sem analista, sem pszikológus és csak azt mondom, hogy ez a magyarázat az igazi.

— Ah! de hát azt elmondta-e önnek, hogy czudar kedvese milyen hálás volt hozzám? — kérdezte Kamilla ironikusan, a mikor másnap felkerestem.

— Nézze — és egy K. F. monogrammal diszitett bőrtokot nyujtott át nekem. Felnyitottam. A bársony sötét szinéből gyémántos karperecz csillogott elő. Amolyan nagyon drága ékszer vala, a melynek durván pazar ékessége az ajándékot mintegy jutalommá, egy csomó aranypénzzé változtatja át.

— Igen, — folytatta a szinésznő az undorodás hangján — ezt küldte nekem . . . Ez hősi viselkedésem tisztelet-dija! — kaczagott fel. — Ah! de hát én majd tisztességre tanitom ezt a rimát . . .

— Elégedjék meg azzal, hogy Jacques-al visszaküldi neki az ékszert, — szólottam. Ne keresse az összetüzést, ez nem volna méltó önhöz. Ha az ember azt a legszebb szerepet játszsza, a melyet ön, hát meg kell, hogy tartsa mindvégig.

— Nem is lesz összetüzés közöttünk — szólott büszkén a leány. Majd eladom egy éksze-

résznek ezt a karpereczet, az árát pedig viszem a templomba, jótékony czélra. Bonnivet asszony az asztrakán kabátjával együtt két kis papirszelvényt fog kapni: az egyik a kereskedő nyugtája, a másik a lelkész elismervénye, ekképen fogalmazva: *Kaptam ennyi s ennyi frankot a szegények számára, Bonnivet asszony részéről* . . . E czudar történet révén legalább lesz egy napra jó kenyere néhány szerencsétlen embernek . . .

— És ha ott van a férje, a mikor e papirokat hozzák? — kérdeztem.

— Ah! ez az ő dolga — válaszolt Kamilla és a kegyetlenség egy szikrája csillant meg kék szemeiben, melyek egészen elsötétültek. Azt hiszi ön, hogy a kis ujjam hegyét megmozgattam volna érte, ha nem kellett volna őt is megmentenem, hogy Jacques-ot menthessem meg . . . Ah! ez a Jacques! Még csak el se jött megkérdezni, hogy vagyok . . . Pedig tudta jól, hogy az izgalom az ágyba döntött és két este nem játszhattam . . . És megragadva a kezemet:

— Vincent! soha se szeressen . . . Képtelenség, a mikor az embernek ebben a kegyetlen világban szive van . . . Egy sort se irt, még csak két udvarias szót sem egy névjegyére . . .

— Ön igazságtalan — válaszoltam. — Jacques nem mer eljönni . . . Ez természetes. Nagyon is tudja, mennyire vétkezett önnel szemben és

engem küldött el, hogy a kisasszony egészségi állapota felől kérdezősködjem . . .

— Nem, nem igy van, — vetette közbe, fájdalmasan. Jacques elment önhöz, mert más dologban volt szüksége önre . . . No vallja be, miben? . . . Az első naptól fogva megmondtam önnek: ön nem tud hazudni, alakoskodni. Istenem! be jó volna szeretni egy olyan embert, mint ön, szeretni nem a barátság érzelmével, a hogy én szeretem önt, de szeretni szerelemmel! . . . No, vallja be, hogy Jacques valamilyen megbizást adott önnek a számomra . . .

— Hát bizony eltalálta a kisasszony, — válaszoltam egy pillanatnyi habozás után. Annyira egyenes, őszinte lélek volt ez a leány! És valóban resteltem volna hazudozni neki. Akkor hát egyszerüen, de szomoruan is, elmondtam a Jacques óhaját: egyszerüen, a miért ugy gondoltam, hogy legjobb lesz minden megjegyzés nélkül sorolni fel a tényeket; — szomoruan, mert éreztem, mennyire kegyetlen a Molan ez ujabb követelése, de menynyire szükséges is. A mikor bevégeztem, kék szemei könyben usztak. És keserü, fájdalmas tekintettel, a melynek még egyre szerelmes fényét immár a megvetés homályositotta el, igy szólott Favier kisasszony:

— Tehát arra van szüksége, hogy ezt a nőt teljesen megmentse! Tehát a mit tettem, nem elegendő neki! . . . Ez logikus különben. Ha az em-

ber ugy kezdte, a hogy én, hát nem hátrálhat többé és mennie kell tovább, előre, a gondolata végéig . . . — És ránczba borult homlokkal és haragos szemekkel, igy folytatta:

— Ön megismételte előttem a Jacques szavait . . . Köszönöm. Ez nagyon kinos lehetett önre nézve, tudom . . . De hát ön tartozott nekem ezzel az őszinteséggel. Már most megigéri nekem, ugyebár, hogy az én szavaimat is hűen elmondja neki . . . Legyen szives hát megnyugtatni Molan urat . . . Igéretemhez képest el fogok jönni a Bonnivet asszony estélyére és játszani fogok ott. Igen, játszani fogok . . . hogy micsoda érzelmekkel, erről senkinek, érti, senkinek sem lesz sejtelme . . . De van egy föltételem, kérem mondja ezt meg neki . . . de azt is, hogy ha nem tartja be, hát pórul fog járni, ő is, az asszony is; megtiltom neki, megtiltom, hogy irjon nekem, vagy beszéljen hozzám, s ezt megtiltom neki, egyszer és mindenkorra. Egyszerüen köszönteni fog azon az estélyen, köszönteni épen csak annyira, hogy minden feltünés el legyen kerülve. És ez lesz minden. Ezentul nem ismerem őt, — ő meghalt az én számomra. Lehet, hogy én is meghalok ettől — tette hozzá elfátyolozott hangon, — de hát vége, vége . . .

És egy hirtelen kézmozdulata volt, a melylyel mintha egy láthatatlan szerződést tépett volna szét. S egy pillanatra lezárultak a szemei, mi-

közben szép arcza fájdalmasan elváltozott. Aztán ujra rám mosolygott, felkelt és gyöngéden szólott:

— Most pedig hagyjon magamra kedves barátom. És ön se látogasson meg többé, nem legalább addig, a mig nem irok önnek . . . A portrait-met majd befejezzük később . . . Ön tudja, hogy nagyon szeretem önt . . . hogy nagyon becsülöm önt és igaz, igaz barátsággal vagyok ön iránt . . . De látja — és a hangja ujra eltompult: — szükségem van a felejtésre, hogy mégis csak élni próbáljak . . . Aztán, büszkén felhajtotta szép szőke fejét és keskeny vállai megrándultak, mintegy az ereje, a bátorsága érzetében.

— Még sem vagyok annyira sajnálatra méltó. A művészetem megmarad . . .

A mikor néhány nappal később a Bonnivet asszony estélyére hajtattam, a Kamilla szavaiban való teljes bizalmam daczára is csak nyugtalankodtam. Tudtam, hogy a szegény Kék Herczegnő, ha nem is épült fel teljesen, már annyira jobban volt, hogy ujra megjelenhetett a szinpadon. Mert ha pontosan, szigoruan alkalmazkodni is akartam a szinésznő amaz óhajához, hogy ne mutatkozzam, azt mégsem tudtam megtiltani magamnak, hogy el ne menjek a szinházba és egy páholyból, egyre rejtőzködve, végig ne nézzem a játékát. És megkönnyebbülten tapasztaltam, hogy a játéka a régi maradt. Ugy gondoltam, hogy csakugyan a müvé-

szetének adta át magát, s egész lelkével ujra a szinpadé lett, a melyről rajongó ifjuságának oly szép álmai valának. De a mikor a klubban való közös vacsoránk után, Jacques barátommal, egy kocsiban hajtattam az Ecuries d'Artois-utczába, a bizalmamat ismét aggódás váltotta fel... Viszont Jacques ujra azzá a legyőzhetetlen merészségü alakká lett, a ki mintha a hazug és kinos helyzetekben érezné legjobban magát. Most élénken szólott:

— Kiváncsi vagyok, vajjon mivel fog kedveskedni ennek a piperkőcz közönségnek... Arról volt szó, hogy Bressoré társaságában a *Kék herczegnő* nagy jelenetét fogja eljátszani... Továbbá néhány magánjelenetet is igért és egy csomó imitácziót... Erről az oldaláról te még nem ismered őt... Meg fogod látni, hogy benne is ott van a majom, mint minden szinészben...

— Egy csomó imitácziót!... — ismételtem. Ezek a nagyvilági urak és hölgyek valóban bámulatosak. Alig kerül elébök egy igazi tehetség, s rögtön azon vannak, hogy degradálják... Ha festőről van szó, mint például a Miraut esetében, hát undoritóan édeskés portrait-eket rendelnek nála, a melyek voltaképen bonbonnière-re valók!... Ha iró az emberök, hát azt akarják, hogy limonádés darabokat irjon nekik, élettelen prózát és langyos vizü verseket!... Ha zenész, hát gyorsan románczokat a zongorára!... És

ha színésznő, amolyan vérből és lángból való szenvedélyes teremtés, mint Kamilla, hát arczfintoritást, egy csomó grimászt, egy csomó mókát kivánnak tőle!... Be buták! nagy istenem! be buták! És mi mit is keressünk közöttük?...

— Jobb szeretnéd, — szólott Jacques nevetve — ha tiz lépésnyire a különböző sandwichektől, narancs-szörpöktől, csokoládéktól és fagyos pezsgőktől, a melyekkel a buffet van megrakva, az Iphigénia vagy Eszter panaszai sirnának fel?... Szavamra, te vagy a bámulatos!... Ha csak egy csöpp érzéked lenne az iránt a transzczendentális irónia iránt, mely nélkül az életnek nincs zamatja, de hiszen magad is pompásnak találnád, hogy az én kedves kis Kék Herczegnőm a becsületét mentette meg az én imádandó Anna királynőmnek és hogy most szemtől-szembe kerülnek egymással. Szemtől-szembe úgy, hogy az egyik megtartja a nagyvilági nő, az ünnepelt, körülrajongott Parisienne szerepét, a másik a maga mókáit adja elő egy léha közönség előtt, a melynek sorában — én is ott vagyok. E szituáczió szépsége és tökéletessége érdekében csak azt sajnálom, hogy nem volt találkám mindkettőjükkel, a színésznővel is, Bonnivet asszonynyal is, a mai nap folyamán. Hinnéd-e, hogy a történtek után ujra kivánom Kamillát s ugyancsak közelednék hozzá, ha nem tartanék attól, hogy elrontom ezt a remekmű-szakitást. Mert hát, hiába, ebben a

szakitásban ő csakugyan remekművet alkotott. Be kár, hogy André Mareuil hivatalt vállalt és ezzel lemondott a humoros-iró dicsőségéről... Mert különben be szivesen beszéltem volna el neki, a ki *A szakitás művészeté*-t irta, ezt az én esetemet Kamillával... Micsoda isteni módot talált arra, hogy megszabaduljak tőle s micsoda kellemes emléket hagyott maga után!... Ez ideálja minden szerelmi leszámolásnak!...

— Bizony nemesebben cselekednél, ha egy kicsit rejtenéd az önzésedet — jegyeztem meg. Nagyon jól értettem, hogy tréfálózik és incselkedni akar a naivitásommal. De épen az háborított fel, hogy e szomoru eset alkalmából is csak tréfára forditja a dolgot. Akkor az ujjammal a mellét érve, szólottam:

— Itt benn, mélyen, hát csakugyan nincs egyéb néhány iv papirnál és egy tintás-üvegnél, hogy e szerelem, ez önfeláldozás, e fájdalom gondolatára is mindössze egy paradoxont találsz, a helyett, hogy könyeid volnának?...

— Az ember sohase itéljen a mások érzése fölött — válaszolt hirtelen komoly hangon, mely előbbi tréfálkozásának oly sajátságos ellentéte volt. A szive mélyén, a hiuságtól elkorhadt, a számitásaitól, ambicióitól megmérgezett szive mélyén, mégis csak rejtekhelye lett volna egy parányi gyöngédségnek, mely ha nagyobbszerü szenvedélylyé nem is tudott fejlődni, most a szavaim tűszurása

alatt mégis csak feljajdult? Avagy egyike lett volna ama komplikált lelkületüeknek, a kik épen az által szenvednek, hogy nincsen mélyebb érzelmi világuk? E két föltevés nem összeegyezhetetlen, a mikor az ilyen kompozit természetről van szó. Egyben pedig megmagyaráznák az emberi dolgokban oly tisztán látó tehetségnek képtelen párosulását ezzel az ő lélekbeli durvaságával, romlott és sivár szellemével. Végre is valahol csak meg kellett találnia amaz érzelmek forrását, a melyektől könyvei áradoztak. Valahol csak meg kellett találnia a maga modèle-jét és az én szegény Claude barátom szerint, a ki olyan rosszul rendezte el az életét, az irónak nincs egyéb modelje a saját szivénél... A Jacques személye és művei közötti csodálatos ellentét soha annyira meg nem ragadt, mint most, a mikor itt ültem mellette a kocsiban és elmerengtem ez utóbbi, oly különösen hangzó szavai fölött. De aztán ujra szólott:

— Egyébként talán jobb is szerettem volna, ha ez az estély elmarad... Valóban felesleges... Nem tudom micsoda ujabb értesülései vannak Bonnivetnek, ámde azt látom, hogy roppant kedves hozzám is, a feleségéhez is. A multkor, a mikor náluk voltam, együtt találtam őket. Az ékszerész járt náluk, s férj és feleség néhány gyöngy-collier között válogattak. Az asszony a tükör előtt felpróbálgatta őket, mig a férj tőlem

kérdezte, tőlem! »Melyik tetszik legjobban önnek?...« Istenem, be élvezte az asszony ezt a finom, vigjátékbeli jelenetet! Láttam a szemein, mert úgy csillogtak, mint e pazar collier zárjának drágakövei . . . Vajjon hogy vette meg férjének ez ujabb bizalmát? — És ujra kaczagva, sajátságosan csipős hangon kiáltott fel:

». . . Je ne sais si Mardoche
En cette occasion crut son bien sans reproche.«

— *Mais il en profita* . . . — tettem hozzá, bezárva az idézetet. S minthogy ilyen őszinték vagyunk, hát igazán nem értem, hogy az efajta jelenetek s az efajta következtetések után nem veszed a kalapodat és a botodat és soha vissza nem jösz többé . . .

— Oh! kedves Daisy, — válaszolt — kegyed ezt ismét nem érti . . . Tudja meg hát, hogy bizonyos keserü és vad öröm rejlik a saját vágyaink megvetésében, a minthogy oly szilajon gyönyörüséges élvezni azt, a mit gyülöl az ember . . . Ez az erkölcsi szadizmus füz engem Anna királynőhöz és talán hosszabb időre, mint én füzöm magamhoz őt a veszély varázsával . . . Hinnéd-e, hogy azóta ujra ott voltunk abban a rue Nouvelle-beli kis lakásban? . . .

— De hiszen ez őrültség! — kiáltottam fel — ez valósággal kihivása a sorsnak! . . .

— Magam is ugy hiszem, — szólott a vál-

lát vonogatva, — de hát az embernek élnie kell, ha irni akar ... Ebben a történetben egy kész szindarabot látok s bizony aligha szalajtom el ...

E szavakban immár a professzionátus iró szólalt meg a romlott erkölcsü és elegáns ruházatu gavallérban, a maga szerénytelen gyöngyinggombjaival, pazarul himzett plastronjával, és diszfrakkjának nagyon is csillogó selymével. A Bonnivet asszony háza elé értünk. Hosszu kocsisor várakozott itt. És rögtön érezhetővé vált, mennyire különbözik ez a nagyszabásu estély attól a multkori bizalmas jellegü ebédtől. Azonközben Jacques, mintha azon iparkodott volna, hogy nehány percznyi időközben a jellemének minden sajátosságát megismertesse velem. Mig feljöttünk a faragványos falépcsőn, a melyet festmények, szoborművek, ékes szinü függönyök és régi szövetek oly pazar módra diszitettek, ez utóbbi mondatot rebegte a fülembe az együgyü hiuság hangján:

— No valld be, hogy az én kis barátnőm elég csinosan lakik ...

És tagadhatatlan, hogy a szőnyegeknek puhán bolyhos szövetje, mig végig lejtett rajtuk, édes melegséggel érték a szive rejtekhelyét. És tagadhatatlan, hogy e ketreczszerü lépcsőház csillárja bevilágitotta parvenü lelkének minden sötétségét. A hóditás gőgje járta át ez embert, mig e

fényes keretben mondhatta magának: »a szerető én vagyok itt!«

De már akkor megnyiltak az ajtók, és Jacques hirtelen elveszett előlem. A csarnokszerü, boltives terem, a melyet nem ismertem, és a szomszédos két kisebb terem a festőt ragadták meg bennem. Ott, a csarnok egyik sarkában, egy emelvény állott fényes világitásban. Mögötte a nagy terem, villamos lámpáknak enyhén kék üvegei alatt, tündéries csillogásban vala. A társaság már helyet foglalt. Vagy ötven nő lehetett itt, ugyanannyi férfi között. S mindannyian kivágott ruhában, a szőke vagy fekete hajukban, s a meztelen vállaikon szikrázó ékszerekkel. A szinek egész skálája dalolt a női öltözékek szövetein által, a melyek a fekete frakköltönyök szomszédságában, megélénkült árnyalataikkal csattantak elő. A legyezők hajlongtak, a szemek fénylettek beszélgetésközben. És Anna királynő, a mint mentem feléje, hogy köszöntsem, egészen fehér ruhában tünt fel, s valóban fönséges látvány volt: ünnepelt fejedelemnő az udvara körében. És mig ott állottam előtte, arra a halálos veszélyre gondoltam, a melynek oly könnyen áldozata lehetett volna. De a kiállott izgalmak immár nyomtalan tüntek el a szemei halvány kékségéből, s a Bonnivet viruló arcza sem árult el féltékenységet. De mig meghajoltam ez asszony előtt, s mig néhány banális szóval válaszolt a köszöntésemre, büszke

fejét ott láttam az esküszegése vánkosán és elváltozva, eliszonyodva, a mikor felsikolt a vészthirdető csilingelés, s megreng az ajtó a dörömbölő ökölcsapás alatt. De most mosolyogva szólott Bonnivet asszony:

— Van itt a teremben valaki, a ki rossz néven venné, ha még tovább tartóztatnám — és legyezője hegyével a terem egy sarkába mutatott. Favier Kamillát pillantottam meg ott; Jacques ép e perczben közeledett feléje.

— Menjen, köszönjön neki — folytatta Bonnivet asszony — s mondja meg az ön Molan barátjának, hogy egy kis megbizásom van a számára, ha ugyan el nem felejtem . . .

Ha ez estélyre jöve, el is voltam készülve arra, hogy ez asszony részéről a legmesszebb menő merészséggel fogok találkozni, most, e szavak hallatára, a melyeket hozzám mert intézni, hozzám, a ki mindent tudtam, mégis csak meglepődtem. S bár mindenképen azon voltam, hogy elrejtsem intim benyomásaimat, az asszony mégis csak elleste őket. Félig zárt pillái alól a lélek mélyéig kutató tekintetet vetett reám. Kétségkivül ugy gondolta, hogy Molan-nal való viszonya tekintetében csak igazolatlan feltevéseim vannak, a melyeket nem tudok elrejteni. Mert a szemeinek éles sugárzása, enyhén gúnyos, elnéző tekintetbe olvadt, miközben távolodtam mellőle, hogy kivánságának legalább részben eleget tegyek. Örökkön

csak az emberek rossz érzéseire számítva, ezuttal is ugy gondolta, hogy én majd a Kamilla hallatára fogok beszámolni Jacquesnak a kedvese üzenetéről, s ily módon azon leszek, hogy barátomat kinos helyzetbe hozzam. Mire csak azt tapasztalhatta, hogy egy becsületes festő-ember nem járul hozzá az efajta tréfákhoz. Ugy közeledtem hát az egykori szerelmesek felé, mintha a szép színésznő ragyogó ellensége részéről semmiféle megbizatásom nem volna. A Kamilla föltétele szerint, mindössze néhány udvarias szót váltottak csak s ezt is meglehetős emelkedett hangon.

— Te jössz a bohémek közé? — szólott Molan vidámsággal. Ez helyesen van, barátom . . .

— Ugyan ne kérkedjél — válaszoltam ugyancsak persziflálo hangon, — már rég ideje, hogy te nagyvilági férfiu lettél.

— Sulyos szavak! — jegyezte meg egyre vidáman. De hát én megyek. Kisasszony, ne mondjon túlsok rosszat az ön Jacques barátjáról, te pedig Vincent, ne foglald le teljesen Kamillát . . . Neki egy kicsit kaczérkodnia kell, hogy teljes sikere legyen a férfiaknál. Mert a mi a nőket illeti, már el van intézve a dolog, a minthogy ez nem is lehet másképp, a mig ki nem cseréli ezeket a szemeket, ezeket az ajkakat, és meg nem szünik az az élő Burne Jones festmény lenni . . . A mi pedig kár volna . . .

E szavakat mondván, eltávolodott, eltünt a terem csoportjai között. Az ujból feltámadt vágy, a melyről beszélt nekem, ott csillogott a szemében és sietve kapott az alkalmon, hogy a Kamilla feltételét kijátsza, a nélkül azonban, hogy a szép leány ezért meg tudott volna haragudni. Szótlanul meghajtotta a fejét, mosolygott . . . S e mosolygásban oly könnyü volt kitalálnom a szenvedését, az utálatát. Idegesen legyezte magát, és én néztem őt, megindultan, szánakozón. Ott voltunk a terem egy magányos zugában, — fájdalmas együttlétben és ime, rögtön megzavartak! Senneterre jött volt felénk, egy barátját hozva, a ki Kamillának be akarta mutattatni magát. De rövid beszélgetésünk elegendő volt arra, hogy mind nyugtalanitóbb, mind kinosabb érzésem támadjon a közeledő veszélyről.

— Ah! ön eljött, — szólott a színésznő, — köszönöm . . . És könyörgő hangon tette hozzá:

— Ha csak egy csöppet szeret engem, nem hágy el az este . . .

— Rosszul érzi magát? — kérdeztem.

— Én tulbecsültem az erőmet — válaszolt. Egészen jól éreztem magam, a mig annak az asszonynak bemutattak, s a mig nem hallottam a hangját. Ah! ez a hang! . . . Aztán pedig Jacques lépett a terembe. És most nagyon rosszul vagyok . . . Nézze! Megy az asszony felé . . . Nézze,

beszélgetnek s egyedül hagyják őket!... Mondja meg neki kérem, hogy ne nagyon gázoljon a szivemen... Ez már nagyon sok, s nem birom tovább...,

Lelkendezve ejtette ez utóbbi szavakat, egyben pedig mosolyogni igyekezett, görcsös, remegő mosolygással. Aligha láttam szebbnek valaha, mint ezuttal.

Ékszer nélkül volt itt, e ragyogó asszonyok között, egyszerü ruhában, a teremnek pazar fényességében... egész alakjának mintegy tragikus jellege lőn. De Senneterre már ott állott előtte, a szokásos kis beszédet hadarva:

— Engedje meg a kisasszony, hogy bemutassam fiatal barátomat, Roland de Brèves urat... Egyike az ön lelkes csodálóinak...

— És melyik szerepében fog elbájolni bennünket ma este, kisasszony? — kérdezte nagy ostobán a fiatal Brèves, a lázaslelkü színésznőtől. Valóban ritka szerencse, hogy e szalonban is hallani fogjuk kegyedet... Bonnivet asszonynak kétségkivül sok irigye lesz.

— Igazán nincs miért, uram — válaszolt Kamilla és hogy kegyetlen szavait kijavitsa, még hozzá tette: — A *kék herczegnő* egy jelenetét fogom eljátszani Bressoréval s még talán egy-két verset fogok szavalni. Egyébként az ön kiváncsisága csakhamar ki lesz elégitve, mert Bressoré e perczben jött be a terembe. Az uj darabban ját-

szott az este, s korábban el tudott menekülni a szinházból. Micsoda szerencse! . . .

— Szerencse ránk nézve — jegyezte meg a fiatal ember, mert ezzel korábban jutunk az élvezetes előadáshoz . . .

— Nem, — válaszolt durván a leány, — szerencse rám nézve, mert ezzel korábban mehetek majd lefeküdni . . .

Ezzel hátat forditott a megzavart fiatal embernek és hasonló szavakat váltott Figon-nal, a ki ugyancsak odajött hozzá és köszöntötte. Bántó, durva szavai nagyon is azt bizonyitották, hogy ez a különben oly szivélyes, oly barátságos teremtés már-már elvesztette az önuralmát. Aggodalmam mind fokozódott és hirtelen a tetőpontját érte el. Megértettem, hogy a mikor Bonnivet asszony mindenáron a Kamilla közreműködését akarta, ezzel nemcsak a férje gyanakvását próbálta örökre elaltatni. E czélra más fegyverekre számitott. Ámde kérlelhetetlen természetének a hiuság lévén a fővonása, a szegény szinésznő azért kellett neki, hogy megboszulhassa magát rajta: — megboszulhassa a leánynak sértő hősieskedését, ott, a rue Nouvelle-ben, és kitölthesse a haragját rajta, a miért az ékszer-számláját küldte vissza, a Szent-Ferencz-Xáver-templom papjának elismervényével! Itt akarta hát tartani a teremben, hogy ujra s ujra, órákon által, a tehetetlen féltékenység kinzó tüzéhez lánczolja, aztán pedig megbocsásson neki — meg-

bocsásson s elfelejtse, s azt az embert is felejtse vele, a kit elrabolt tőle. Mert Jacques most már nem érdekelte többé, hogy nem volt kitől elvennie, kinek a boldogságát fojtani meg vele. És minden izgalma daczára ugy siklott ki a karjai közül, hogy csak továbbra is érzéketlen maradt, továbbra sem ismerte a kéj fenséges mámorát, mely elragad s megsemmisit s a kaczér nőt is rabszolga módra köti le ahhoz a férfihoz, a ki a teljes boldogságot meg tudta ismertetni vele. De azért az egész estén át ugy tett, mintha szeretné Jacques-ot. Ott volt vele a terem végén, beszélgetve, kaczagva, kinozva a leányt blazirt lelke gyönyörüségében. Odaigyekeztem hozzájuk, miközben hol Machault, hol Miraut, hol meg Bonnivet tartóztatott fel.

— Miért nem jön többé a klub vivó-termébe? San Giobbe, egy olasz vivó járt ott a napokban. Be kár, hogy nem látta. Egyenesen bámulatos . . . — mondotta az első.

— Azt azonban nem mondta nekem a multkor, hogy ön megfesti a Favier Kamilla portrait-ját, kis hamis . . . — mondotta a második. Hát illik-e igy titkolódzni a régi mestere előtt?

— No, La Croix ur — kérdezte a harmadik, — lesz valami szép festménye a klub legközelebbi kiállitásán?

És az elsőnek, a javithatatlan vivónak, igy szerettem volna válaszolni:

— Mit mérkőzés, vivó-mesterek nevetséges hadakozása! Nem látja ön, hogy ezuttal nagyon is komoly párbajról, éles kardcsapásokról, egy életről van szó? . . .

És a mesteremnek:

— Mit játsza velem a pártfogó mester szerepét, a ki egy szeretett tanitványa munkája iránt érdeklődik? Kiméljen meg ettől a komédiától és ne tartóztasson fel, a mikor én egy katasztrófának akarom utját állani . . .

És a férjnek:

— Ha ön kezdettől fogva jobban ügyelt volna a feleségére, e perczben nem egy dráma játszódnék le az ön szalonjában . . .

E helyett mind a három esetben üres és hazug szavakat mondottam, mig a terem moraja megkinzott, a melegség fojtogatott és a villamos lámpák fénye káprázta tta a szememet. Lázas igyekezetem volt oda jutni Jacques közelébe, megkérni őt, hogy legalább az előadás alatt tartsa távol magát Bonnivet asszonytól. Már-már el is érem, a mikor Anna királynő, mintha kitalálta volna szándékomat, az utamat állja és igy szól hozzám, a nagyon finom gúnyolódás hangján:

— Kedves uram, hadd mutassam be önt Páris ama asszonyának, a ki legjobban ismeri azokat a primitiv olasz mestereket, a kikről ön oly lelkesen beszélt a multról . . .

— Oh! azok az idealista mesterek! — szó-

lott egy sipongó nőszemély, a kihez ily módon leláncoltattam. Kiállhatatlan »irónő«, valami Jermoise asszony, ha jól emlékszem.

— Ugy-e bár, ön is csodálja nemes alkotásaikat, a melyeket a mi időnk durva realizmusa oly kevéssé méltányol! De hát csak vissza kell térni hozzájok. On kétségkivül megfordult Pisában, járt Siennában, San-Gemignanóban?...

Oh Toszkána éães kis városkái, szőke napfényben, aranyosan a hegyoldal olajfái és szőlőindái alatt! Oh nemes mesterek, a kik között oly sokat éltem, s a kik még ma is imája vagytok a mindennapi kenyér után epedő lelkemnek! Bocsássátok meg, ha ennek a förtelmesen pedáns, a Campo-Santo freskóinál is jobban kireperált nőszemélynek válaszolva, kigunyoltam az emléketek! És elhitettem vele. hogy a szellemes háziasszony félrevezette őt, és a legmodernebb tanokkal állottam elő. Megismételtem s ezuttal a magam számlájára, a Courbet szavait, a melyeket egy *Ecce Homo* festőjéhez intéz: »Hát te ismerted Jézus Krisztust?...« És egy másik festőhöz: »Hát azok a meztelen urak, a kiknek toll van a hátuk közepén, mindannyian angyalok?...« Tudniillik most már alaposan fel voltam háborodva. Bonnivet asszony időközben megkérte volt Favier Kamillát és Bressorét, hogy kezdjék meg az előadást. És mig csendre intette a meghivottakat, Jacques

Molant maga mellé ültette, mondván hangosan, hogy magam is meghallottam:

— »A tout auteur, tout honneur!...«

Mindarra, a mi ezek után következett: székek tologatása, a hölgyek elhelyezkedése, mig a férfiak majdnem mindannyian állva maradtak, a közönség végső moraja, rebesgetett szavak, miközben mintegy fokozatosan csend áll be és hirtelen a szereplők hangja csendül, a párbeszéd megindul, taps szól — minderre alig emlékszem részletesen, annyira ver a szivem még ez órában is, a mikor ez előadás, ez estély már távoli emlékem nekem. Én, a ki ismertem a Kamilla mozgékony arczának minden kifejezését, a kézmozdulatainak s a hangjának minden árnyalatát, rögtön, az első szavától kezdve ugy találtam, hogy elvesztette magát. Ez volt a Bonnivet asszony benyomása is. Mig jelt adott a tapsra, mig a párbeszéd tetszetős fordulatainál félrehajtotta fejét, kissé nagyon is közel került a szomszédjához, egy-egy halk szót váltva vele, mely bóknak tünhetett, s a háziasszony udvarias és szeretetreméltó magatartása volt az ünnepelt iróval szemben! De Kamillának, az ő megkinzott, kétségbesetten szerelmes lelkének ez egészen mást jelentett... és akkor, ugy hittem, aligha állja meg a bosszu gyönyöre nélkül. Kezdetben ugy tünt nekem, hogy bosszuképen megelégszik azzal, ha a maga zajos sikerével alázza meg gyülölt riválisát. Mert a *Kék herczegnő* e

rövid jelenetében megrázó szenvedélyt fejtett ki, s elragadóan ékesszóló volt. S a mikor e jelenet után egy-egy vers elszavalására kérték fel, ugy gondoltam, hogy bosszuja mindössze abból áll, hogy sikerhez igyekszik juttatni Jacques két irótársát, a kikre ez utóbbi szivesen irigykedett. Igy hát elsőbben René Vincy egy kiadatlan dalát szavalta el meginditóan, bájosan:

Aranyszinü lepke
Leszállott egy virágra,
S üde lelkét kéjesen
Felitta magába . . .

Szerette . . . de aztán
Hütelen tova szállott . . .
Madárdal ringatja el
A fonyadó virágot . . .

Aztán pedig a Claude Larcher egy ismeretlen szonettje következett, a melyet én másoltam le a számára. Szegény Claude! Hitte-e volna valaha, hogy beteg lelkének panaszát épen annak az irótársának fogják elsirni, a ki elfeledtette őt . . . Még néhány verset szavalt. Aztán hirtelen pajkossággal, a mi egy pillanatra megnyugtatott, az *imitációkat* kezdette el. Utánozta az isteni Bartet Juliát az *Antigone* szerepében, Rejanet a *Germinie Lacerteux*-ben, a pathetikus Jane Hading-ot, a tragikus Brandèst, csodálatos arczjátékának s egyben annak a majomkodásnak adva ta-

nubizonyságát, a miről Molan beszélt volt. Végre Sarah Bernhardtot mutatta be a *Phédra* szerepében ... Ekkor borzongás futott végig az egész testemen. Kamilla megkezdte a szerepet:

Istenek, mit tettem én!
Férjem jön hozzám s vele jön fia.

Hirtelen Adrienne Lecouvreur jutott eszembe. E szinműnek arra a jelenetére emlékeztem, a melyben a hősnő meglátja, hogy Maurice de Saxe, a kit imád, Bouillon herczegnővel kaczérkodik ... És erre a költő szavaival fordul riválisa felé és meggyalázza őt ... Vajjon Kamilla, aki, mint Adrienne, maga is színésznő lévén, maga is szenvedvén, mint amaz, ugyanazt a boszut tervezte? Vészes harag lángolt a szeméből, miközben Jacques felé fordult s ez egyszerü sikolylyal:

»Ezt a sóhajtól oly nehéz szivet,
E könyeimtől nedves szemeket...«

És mind fokozódó izgalmában, a szenvedélye tüzében, már nem utánozta többé a zseniális Sarah Bernhardt éneklő hanghordozását. De elragadtatva, nagyszerüen, a maga módja szerint, a maga számlájára, szavalta a költő verseit s az emelvény szélére jöve, az *Adrienne* áruló kézmozdulatával élt. A karját kinyujtotta Bonnivet asszony felé. És vad szemekkel, a féltékenység haragos lázában kiáltotta e végzetes szavakat:

»Oenon, én tudom envétkemet,
S a szemtelen, ki minden legkisebb
Szemérem nélkül, csendes nyugalommal,
S el sem pirulva ringatá magát
A bűn- s vétekben, s még daczolna is,
Oly szemtelen nő — én az nem vagyok.«

IV.

Ez estély óta, a melyet most felidézek emlékezetemben, gyakran néztem meg az *Adrienne Lecouvreur* egy-egy előadását. És mindannyiszor szorongó szivvel láttam viszont Kamillát a Bonnivet-palota termének kicsiny szinpadán. Istenem, be féltem akkor e szavallat irtóztató hatásától, melyet elmaradhatatlannak, végzetesnek hittem, mintha a kétségbeesett színésznő töltött fegyvert szegezne Bonnivet asszony felé. Ámde ma, hogy felidézem e perczeket, meg nem tudom állani mosolygás nélkül. A szalon vendégei kétségkivül csak ép úgy ismerték *Adrienne Lecouvreur*-t, mint jó magam; mindannyian látták volt a théatre francais-ban a Sarah Bernhardt vagy a Bartet megremegtető alakitását, azt a félelmetes Adrienne-t, a mikor Bouillon herczegnő felé közeledik, a mint Kamilla közeledett volt Bonnivet asszony felé. Ily módon a jelenvoltak közül csak épen azok sejthették a fiatal színésznő borzalmas intenczióit, a kik a drámában közelebbről voltak érdekelve. A többiek

hallgatták, mint egy jól ismert jelenetet, a melynek szépségeiben oly gyakran gyönyörködtek a szinházban. És akkor a szinésznő is, mintegy megdöbbenve a saját merészségétől, mely ime hatástalan mulik el, gépiesen folytatta a tirádát, álmatag hangon szavalgatva:

Engedj meghalnom! E sok borzalomtul
Megment halálom — és az nem ijeszt!

És ugyancsak gépiesen visszaesett a Sarah intonációiba és befejezte a verset:

Pirulni fognak, hogyha nevemet
Nevezni hallandják . . .
És nem mernek majd felpillantani.

És rögtön a tetszés moraja rebbent végig a termen, a működvelő közönség diszkrét tapsa, halk bravói szóltak, a hizelgő megjegyzések követték egymást.

— Valóban csodálatos, mintha csak a Saraht hallaná az ember! Egyenesen megengedhetetlen, hogy valakinek ennyi tehetsége legyen!

És Bonnivet asszony, a ki a leglelkesebben tapsolt volt, sietve közeledett Kamillához és szeretetre méltó mosolygással, mely perfidiának is tünhetett, igy szólott:

— Kitünő, mondhatom, kisasszony, kitünő... És nagyon, nagyon hálás vagyok kegyednek... Molan, ugy-e kitünő? Kérem, nyujtsa a karját Favier kisasszonynak és vezesse a buffet-be . . .

Hazudnék, ha azt mondanám, hogy valami tulságosan rokonszenvezem Bonnivet asszonynyal. Ámde tartozom neki azzal a kijelentéssel, hogy tagadhatatlan fölénynyel végzett a Kamilla boszujával. A fiatal színésznő álmatag tekintettel meredt reá. S csendesen, érzéktelen a Jacques karjába füzte a karját. Cselekedetének vakmerősége és teljes hatástalansága annyira meglepte, hogy képtelen volt válaszolni, képtelen érezni, gondolkodni. Sajátságos merénylőnek tünt, a ki, mig elsüti fegyverét, ugy látja, hogy a golyó lepattan az áldozata homlokáról és egy cseppnyi vér sem támad a lövés helyén ... Most ment szótlanul a Jacques karján, eljött a buffet-ig, a hol egy csomó frakkos fiatal ember sereglett köréje és bókolt és udvarolt neki. Ideges, szinte görcsös nevetése hallatszott, és mintegy a szivembe tüzött. Másfelé igyekeztem. És hirtelen Bonnivet kötötte le a figyelmemet. Kipirult homloka, a maga kidagadt erével, egyszerre lángoló és tiszta nézésü szemei, egész lényének titkos remegése ujból visszavetett az előbbi perczek fojtogató izgalmaiba. Rögtön kitaláltam, hogy ha a terem vendégei — nem ismerve a Jacques szerepét Bonnivet asszony és Kamilla között — az utóbbi lázas szavallatát, lázas sértéseit nem is értették meg, a férj, igenis, megértette. És ime, most minden erejét összeszedte, hogy a sérelmet elviselje, eltürje szótlanul. Hallgatta, vagy legalább is hallgatni látszott

Senneterre-t, a kinek bőbeszédüsége ugyancsak azt árulta el, hogy elleste a Kamilla szavallatának való jelentőségét s most elrémülve gondol arra, hátha Bonnivet is kitalálta . . .

Ez utóbbi a bajszát sodorgatta, mig balkeze gépiesen a mellénye alá siklott. Ugy érezte ekkor, hogy körmeivel vérig sebzi a mellét. Irtóztató dühét, lángoló szemeit, a rejtett kézmozdulatait nemcsak az én portraitista szemeim vették észre. A férfiak sorfala megnyilott, hogy helyet engedjen Bonnivet asszonynak, a ki a férjéhez közeledett. És megvető mosolygása, a melylyel az előbb Kamillához fordult, csupa gyöngédség, csupa bizalmasság vala, a mikor a férje gyanakvását kellett eloszlatnia. Édes és szerelmes mosolygásában, mintha tiszta lelkiismeretének tanubizonyságát hozta volna el. Tudta, érezte, hogy ez embernek szüksége van reá e pillanatban, szüksége a hangjára, a tekintetére, a lehelletére, szüksége arra, hogy az asszony nyugalmát látva, maga is megnyugvást találjon. És fehér ruhájának mintegy ragyogó szinében, vidám, tiszta nézésü szemekkel és kedvesen legyezve magát, mi által szőke fürtjei gondtalan homlokán enyhén meglibbentek, jött a férje felé s megigézte a tekintetével.

És akkor láttam a féltékeny ember arczának hirtelen felderülését, miközben Bressoré, a kit még Claude barátom idejéből ismertem, a fülembe sugta:

— Ugy-e nagyszerü asszony, mi? . . . Ámde nézze La Croix, ön, a ki jól ismeri a kis Faviert, igazán megmondhatná neki, hogy roppant árt nekem is és mindnyájunknak az ilyen minősithetetlen viselkedéssel, mint a hogy azt ma este cselekedte. Ime, ebben a házban úgy fogadnak bennünket, mintha nem is megfizetett színészek volnánk, és erre ő, a miért féltékeny a háziasszonyra, úgy viselkedik, mint a legutolsó szajha és elcsinálja itt az Adrienne Lecouvreur mókáját! . . . De igenis! Én nagyon jól megértettem, és higyje el, izzadtam is bele. Szerencsére a közönség nem vette észre, de a férj és feleség igenis megértették. Nos hát, ide aligha hivnak meg még egyszer bennünket. Torkig lehetnek velünk . . . A mi nem is meglepő. Képzelje csak el magát az ő helyzetükben. Az ilyet nem teszi az ember . . . Végre is, én sem vagyok nyárspolgár, nekem is megvannak az én bogaraim, de azért nem komédiázom, hanem gentleman maradok.

Az öreg színész panaszkodása komikus hangot vetett az események drámaiságába. Meg akartam nyugtatni ezt a borotvált arczu, szurós szemü férfiut, ámbár nagyon jól tudtam, hogy ez nem fog sikerülni. Megszámlálhatatlan szeretői (mert roppant sikerei valának a nők között) megismertették az életet vele, a melynek mindenkor a mélyébe, titkos műhelyébe látott és csalhatatlan tekintettel, mint egy kipróbált diplomata. Ezuttal

is csak hitetlenül rázta a fejét és a mesterségével járó csodálkozással szólott, egyben eltérve »gentleman« elveitől:

— Tudja, kedves kis La Croix barátom, én jó fiu vagyok és szivesen teszek úgy, mintha elhinném, a mit mondanak nekem, de hát ezt hogy higyjem el? De hiszen ön roppant kaczagna, hogy lóvá tartott engem! ...

Beszéd közben a terem küszöbére jutottunk. Ugy gondoltam, hogy Kamilla is jönni fog nemsokára, s ez esetben okosabb dolog odakünn megvárni, a hol nyugodtan elbeszélgethetünk, s anélkül, hogy Bonnivet megfigyelhetne bennünket. Az Anna királynő dolgában teljesen nyugodt voltam: majd csak véglegesen kisiklik a hinárból, ha valamilyen ujabb esemény meg nem zavarja.

Ujabb esemény? Kétségkivül nem Jacques fogja okozni, a ki a legnagyobb hidegvérrel tud uralkodni önmagán. Viszont Kamilla is lecsendesülhetett, a minthogy a lélek lázas kicsattanásait rendszerint a bágyadtság, a levertség krizise szokta követni. Senneterre és Bressoré, a kik kitalálták volt e haragos jelenet való értelmét, ugyancsak titkolni fogják éles látásukat. Az egyik, minden nevetsége daczára, őszintén szerette Bonnivet aszszonyt, a másik nagyon is ügyelt arra, hogy korrekt művésznek tünjék. Áruló hatása csak az én izgatott kedélyállapotomnak lehetett volna. Ugy hát a lépcső felé sompolyogtam, a mikor hátulról

a kezemet érinték. Molan volt. És szaggatott hangon szólott:

— Menjünk együtt. Én beszélni szeretnék veled . . .

— Én már is megyek — válaszoltam.

— No jó, jövök én is, siessünk . . .

Szótlan lejöttünk a lépcsőn. És szótlan, az inasok kifejezéstelen tekintete alatt, vettük fel kabátjainkat. És csak az utczára érve, szólalt meg Jacques, roppant haragjában a karomat szorongatva:

— Te ott voltál annál a jelenetnél? Láttad-e, mivé vetemedett ez a czudar komédiásnő?..

— Azt láttam, hogy megboszulta magát — válaszoltam. És őszintén szólva, ezt megérdemeltétek, te is, Bonnivet asszony is. Egyébként pedig semmiféle következménye nem volt a dolognak és senki sem vette észre, mi volt a czélja voltaképen . . .

— Senki? Hát Bonnivet asszonyt te csakugyan libának képzeled? És a férje? Azt hiszed, nem értett mindent? És azok után, a mit Kamilla ez ember féltékeny természetéről tudott, ez czudarság, ez aljasság. No de majd én tisztességre tanitom . . . — folytatta mind növekvő haraggal.

E fenyegető szavakat mondva, visszafordult a palota felé, mire én fogtam meg a karját, én kérdeztem:

— Csak nem akarsz visszamenni oda, hogy ott tüzzél össze vele? . . .

— Nem, — szólott — de ismerem a kocsisát, a ki rendszerint érte szokott jönni, ha játszik vagy estélyen van. Én alkudtam volt ki vele az éjszakai kocsikázások árát egyszer s mindenkorra. Mindig olyan jó voltam hozzá! . . . Meg fogom állittatni a kocsiját . . . Azt akarom, hogy megkapja a magáét, itt, rögtön.

— Csak nem fogod azt tenni? — szólottam elébe állva.

— De igen — válaszolt, magánkivül. És ép e pillanatban kiáltá a palota portása a Kamilla kocsisának a nevét.

— Kérlek, kedves barátom — szólottam hozzá — ha már semmi tekintettel sem vagy Kamillára, gondolj Bonnivet asszonyra.

— Igazad van — válaszolt pillanatnyi gondolkodás után — majd csak uralkodni tudok magamon. De beszélnem kell vele, ezt nem engedem el. Majd beszállok vele a kocsijába . . .

— És ha ő ezt nem akarja?

— Nem akarja? — szólott, a vállát vonogatva — majd meg fogod látni . . .

A hosszu kocsisorból, mely a palota előtt várakozott, egy szegényes fiakker bontakozott elő és szinte nyomoruságosnak tünt a fényes hintók között, melyek elé a toporzékoló paripák voltak fogva.

Aztán a kapu alá hajtott. Vártuk, hogy kikerüljön ujra az utczára.

Jó magam remegő lélekkel vártam: ha Jacques csakugyan megfeledkezik magáról Kamillával szemben, nos hát, ezuttal mindenre el voltam határozva . . . Végre a kocsi kijött a kapun; az ablaka mögött nagy köpenyegbe burkolt nő alak. Kamilla volt. Jacques kiáltott a kocsisnak, a ki rögtön megismerte. Már meg is állitotta a lovat, a mikor a kocsi ablaka lecsapódott és a szinésznő kihajolva rajta, haragosan kiáltotta a kocsisnak:

— Rue Lincoln 23. hallotta? Nekem engedelmeskedik-e vagy annak az urnak?

— Vincent, ha nem akadályozza meg, hogy az az ur — és Jacquesra mutatott — a kocsimba szálljon, rendőröket fogok hivni . . .

Két rendőr silhouette-je tünt fel a kapu lámpása alatt és az éles szóváltás már magára vonta a szomszédos hintók kocsisainak figyelmét. A Kamilla fenyegetésére Jacques hátrált, a kezét levette a kocsi-ajtó kilincséről. És a fiakker ujra megindult, miközben a szinésznő kétségbeesett hangon ismételte:

— Rue Lincoln 23, és gyorsan . . .

— No hát barátom? — fordultam Jacques felé, a ki mozdulatlanul maradt ott a járdán.

— No hát kitalálta, hogy mi vár reá — felelte hirtelen és elmenekült. Légy nyugodt. Azért ki fogja venni a maga részét. Ez csak el van

odázva . . . Rue Lincoln? Hova mehetett oda? 23? 23? . . .

— Csak úgy találomra adhatta ezt a czimet — szólottam — hogy féltékenynyé tegyen s azt hitesse el veled, hogy valami rendez-vousra siet . . . Az utcza végén már kétségkivül mást mondott a kocsisnak.

— Azért nézzük meg és győződjünk meg magunk — válaszolt — ha már csipett volt magának szeretőt és a mellett mégis eljátszotta nekem azt a dühös szczénát, úgy hát meg fogod engedni, hogy még annál is aljasabb, mint a milyennek én hittem.

— Nem fogom megengedni — válaszoltam. — Egy szerencsétlen gyermek mindössze, a kivel te nagyon rosszul bántál és valósággal őrültté tetted . . . Ha fogott is szeretőt magának, ez csak a kétségbeesését bizonyitja, a melyben minden elpusztult . . . Az ilyen cselekedet olyan, mintha öngyilkossá lett volna . . . De hát nem tette, én felelek róla . . . Sokkal büszkébb leány . . .

E beszélgetés után magunk is kocsiba ültünk és robogtunk a rue Lincoln felé. Azonközben aggódva kérdeztem magamtól: vajjon a gyötrelmek, a szenvedések csakugyan el sodorták ezt a szegény leányt az irtóztató elbukáshoz? Mindaz, a mit a fény és pazarság kisértéséről mondott volt nekem, hirtelen az emlékezetembe tüzött, ujra megszólalt előttem, mintha ujra ott volnék abban a szerény la-

kásban a Barouillére utczában. Jacques már lehült volt, s most szokása szerint bölcselkedett, ujabb eszmékkel hozakodott elő s tökéletes józansággal tárgyalta őket. Az efajta beidomitott elmék, minden megrázkódtatás daczára is, mintegy gépiesen működnek tovább. Molan, azt hiszem, kifogástalan regényfolytatást fog diktálni az agoniája közben!

— Azonban egy érdekes dokumentumot köszönhetünk ennek a betyár Kamillának ... Várj csak. Tudod, mire gondoltam abban a perczben, a mikor jött ielénk, azt a famozus verset szavalva, hogy:

Szemérem nélkül, csendes nyugalommal
S el sem pirulva ringatá magát . . .

Arra gondoltam, hogy ez épenséggel nem hat. A hatás csütörtököt mondott ott, helyben. A szinpadról ellenben mindig megragadja az embert. No hát, a dolog így van: hogy az efajta illuzio az életben is teljes eredménynyel járjon, ahhoz az kellene, hogy az összes jelenlevők be legyenek avatva a dráma minden mélyebb és rejtettebb dolgaiba. A szinházban mindenkor feltesszük, hogy a szinpad társasága maga is tudja a helyzetről mind azt, a mit mi, a közönség tudunk ... Ime, e ponton tér el a nyers valóság a transferált valóságtól. És tegyük hozzá — szerencsére — jegyezte meg vidám nevetéssel.

És meg volt elégedve a maga elméletével.

— Be jó is, hogy ez a kis Kék Herczegnő nem tanult eszthétikát. Ellenben úgy tett, mint a Commune emberei, a mikor a Pantheont akarták levegőbe röpiteni. Ott voltam a quartier-ban. Emlékszem, hogy remegtünk mindannyian. A kripták tele voltak lőporral. A gazemberek utnak inditották a villamos szikrát. És elfelejtették izolálni a vezetéket... Az egész villamosság úgy tett, ahogyan mi fogunk tenni mindannyian: visszament a földbe — *et in pulverem reverteris* ... de minél később történjék ez és nem a Pierre de Bonnivet keze által!

Ez erőltetetten humoros és metafizikai finomságokkal füszerezett beszéd hirtelen megszünt, a mikor a rue Lincolnba értünk. Jacques kihajolt a kocsi ablakán s idegesen nézte be a rövid utczát: Két égő lámpás tünt fel. És hogy közeledtünk feléjük, hirtelen a Kamilla fiakkerét ismertük fel. Ott állott egy kis magánház előtt, mely a 23-as számot viselte. A fiakker üres volt s a kocsis, leszállva a bakról, pipára gyujtott az egyik lámpásnál.

— Ő nagysága azt mondta, hogy elmehetek és szükségtelen megvárnom — felelte a kocsis a Jacques kérdésére, a melyet egy pénzdarabbal támogatott. E válasz szinte lázassá tette barátomat, de aligha hatott rá oly kegyetlenül, mint reám. Egy pillanatra szótlanul egymásra meredtünk.

— Majd csak megtudjuk — szólott végre — s elhajtatott, egyben megparancsolva a kocsisnak, hogy a legközelebbi kávéháznál álljon meg.

— Egész egyszerüen majd felütjük a *Lakjegyzék*-et s ha ez nem világosit fel, hát majd a klubban a *Tout Paris*-t vesszük elő. Ily módon aztán meg fogjuk tudni, kinél keresett vigasztalást Favier kisasszony, a mi, valljuk meg, elég gyorsan történt és talán már akkor, a mikor még nem is volt szüksége vigasztalásra. Igenis, igenis . . . Megengedem, hogy ez nem hizelgő a férfi hiuságára, de valahányszor azon bánkodnánk, hogy megcsaltuk a szeretőnket, rögtön meg is nyugodhatnánk azzal: ő már előbb csalt meg bennünket.

A rue Francois I-er egy kávéháza elé értünk, melynek bánatos ürességét egy alvó pinczér őrizte. Még mielőtt a kocsi megállott volna, Jacques már a járdán termett és besietett a kávéházba, a lakjegyzék után kutatott, a nélkül, hogy a pinczért felkeltette volna. Megtalálta s lapozgatni kezdett benne . . . Aztán pedig, mintha egy keveset reszketett volna a keze, a mikor a következő sorokat mutatta meg nekem a vaskos kötet egyik lapján:

Lincoln (rue de) és a közelebbről való megjelölések után, kissé lejebb a hasábon:

23. — Tournade (Lajos-Ernö) magánzó.

— Igazam volt? — szólott vihogva.

És becsukva a könyvet, egy nagyot tolt rajta a botja hegyével.

— De valld be, hogy jobbat érdemeltem . . .

— Semmit sem vallok be, a mig bizonyos nem vagyok benne — válaszoltam — miközben ez ujabb esemény egész valómat megrázkódtatta.

— Bizonyos? — kiáltott fel Molan — bizonyos? Hát mi kell még neked? Talán az ágyban akarnád látni őket egymás mellett? És még ekkor is kételkednél! . . . Ámde én, a ki nem tartozom a nemes lelkek egyesületéhez, azt hiszem, hogy Favier kisasszony a Tournade ur szeretője, s ez esetben, ismétlem neked, hogy ma esti jelenete a legbecstelenebb dolog, a melyről valaha életében hallottam . . . És én meg fogom boszulni magam. No, isten veled . . .

Ezzel elhagyott. Nem tartóztattam és meg se kiséreltem, hogy megnyugtassam. A szivem megtellett szomorusággal. Érzelmi életem során sohase ismertem azt a lázas féltékenységet, a melyről a könyvek szólanak s a melynek csak gyanui vannak, a nélkül, hogy biztosan tudná a valót. Én mindenkor teljes bizalommal szerettem. Ugy tünik nekem, hogy a nőknek valóban meg kellene gondolniok, mielőtt megcsalják azt az embert, a ki ugy szereti őket. De hát nem gondolják meg, tudom. S ha ujra szeretnék, mégis csak igy szeretnék, igy, teljes bizalommal, még pedig annál az egyszerü oknál fogva, mely azt akarja, hogy az ember ne lásson, a mi-

kor a szeme könnyel van tele. De ha nem ismertem azt a sötét, kutató féltékenységet, viszont nem egyszer hordtam a szivemben egy örökkön vérző seb módjára a teljes bizonyosság irtózatát. Hányszor szenvedtem át az éjszakát azzal a gondolattal, hogy a kedvesem teste ki van szolgáltatva egy más ember kéjvágyának. E gondolat rettenetes hajszája az agyunkban, bizalmas lényünk e megszakadása, e halálborzongás a *biztos tudat* előtt, úgy hiszem, ez kegyetlenebb formája az érzékbeli szerencsétlenségnek. S ime e gyötrelem lepett meg ujra most, a Tournade nevét olvasva, a lakczimek vaskos könyvében.

Istenem, micsoda nyomoruságban indultam meg a boulevard des Invalides felé, a lakásom irányában, és pedig gyalog, hogy a hosszu séta megtörje az idegeimet! Hiában mondtam volt Molannak: nem hiszem, hogy Kamilla a szeretője annak az undok alaknak, a kit irtózva pillantottam meg a Vaudeville öltözőjében . . . ime, igenis hittem ezt, istenem, hittem, hittem! Szegény szerencsétlen leány, elvesztette a fejét. A csalódás, a fájdalom elviselhetetlen keserüsége megtévesztette, és egy eszeveszett pillanatban végrehajtotta boszutervét, mely lefokozta, tönkretette örökre . . .

Mit mondok? Végrehajtotta e tervet? Nem, végrehajtja most, e perczben, az éjszakán keresztül, a melynek fénylő csillagait a fejem fölött láttam, a házak falai között. Ez órát, e perczeket,

mig multak el körülöttem, mig éreztem a rohanásuk, átélte ő is, felhasználta ő is! Felhasználta? S miképen?

E gondolat égető gyötrelmén által azt érezhettem, a mit a halálra ítéltek s az övéik érezhetnek az ébresztés s a kivégzés közötti időtartamban. Az ember meg akarná állitani, megvesztegetni a tünő perczet, megtörni a világot, hogy a föld megnyiljék, a házak összeomoljanak, valami csuda történjék! Micsoda gyötrelemben érezzük ilyenkor, mint működik tovább az élet bennünk, mint folytatódik körülöttünk, ijesztő gépnek kérlelhetetlen szigorával! Minden fájdalmunk, a lelkünk vagy a testünk agoniája, lázongásunk vagy békés megadásunk nem több a természet szemében, mint egy szegény lepke szárnyremegése, egy gőzmozdony kéményébe kerülve.

— Vége! vége! A Tournade kedvese lett!

E rettenetes szavakat, a melyeket valóknak tudtam, egyre növekvő kétségbeeséssel ismételtem magamnak, mig jöttem végig az utczán, az Invalides hidján, mindenütt. Még ma is sebzenek, és annyi idő után még ma is fáj leirnom őket. De immár csendes, megenyhült fájdalom ez, s oly gyöngéd, oly gyöngéd bánat, hogy szinte édes s jól esik. Merengő szánalom olvad belé, mintha ott állanék egy sirkő előtt, mely Favier Kamillának örök nyugvóhelyét őrzi . . .

Haza jöve, s mielőtt lefeküdtem volna, meg

akartam nézni még egyszer azt a két portrait-t, a melyet vázoltam róla: az egyik a régi, szép időkből, a mikor Jacques-ot még nem ismerte volt; a másik, a melyhez a mult hónapban fogtam s igy maradt, a maga befejezetlen mosolyával. E két festmény mintha elhozta volna ide elém, s elhozta volna a gyalázatos gondolatát is . . .

A fájdalmam felsikoltott, bezokogta az éjszakát. Az inasom ijedten tört be hozzám . . . Nevetséges incidens, de megvolt az az előnye, hogy véget vetett őrültségemnek. S ma, akár mosolyognék e gyermekes gyöngeségemen, ha nem rejtené egy ujabb bizonyságát annak, menynyire a végzet határoz fölöttünk, egy ujabb jelét a sorsnak, mely soha sem engedte meg nekem, hogy az eseményeket a lelkem szerint formáljam. Ha imádtam, ha bálványoztam Kamillát, nem meg kellett volna már mondanom neki? Nem-e úgy kellett volna tennem, hogy a szakitás pillanatában bennem találja meg a megmásithatatlan válás módját hűtlen kedvesétől? . . .

Ki tudja? Talán velem megvalósithatta volna mindazt, a miről Molannal hiába álmodott? . . . Oly enyhén, oly odaadóan, oly gyöngéden szerelmes szivvel értem volna vérző sebéhez, hogy talán egy nap alatt meg is szeretett volna! Ah! micsoda szomoruság idézni azt, a mi lehetett volna! . . .

. . . Look in my face, my name is: Might have been!
I am also called: No more, Too late, Fare thee well! . . .

— Nézz meg engem, én vagyok az *A mi lehetett volna!*... Ugy is hívnak engem: *Soha többé, későn, Isten veled.*«

Be a helyén volnának a sírom fölött a költő-festő Rosetti e sorai! — A mi lehetett volna! Soha többé! Késő! Isten veled!...

Álmatlanul töltöttem az éjszakát, s csak reggel felé szállt lázas álom a szememre. Sajátságos álmam volt ekkor.

Azt álmodtam, hogy valamilyen diszes ebéden vettem részt. Az asztalnál Kamilla ült szemben velem, piros szinekbe öltözködve, a melyekre arany haja omlott alá. Mellette Claude Larcher-t pillantottam meg, a kiről pedig tudom, hogy meghalt, és tudtam azt abban a pillanatban is, a melyben élve láttam a Kamilla szomszédságában. Bárha asztalnál voltunk, Claude irt. És oly fájdalmas volt látni őt, a mint görcsös kézzel tartva a tollat, csak irja, irja a sorokat. Szólani szerettem volna hozzá, megkérni, hogy hagyja abba, de Kamilla fenyegetőleg emelte fel az ujját, s a szemei hallgatást parancsoltak. Ugyanakkor megértettem, hogy Claude nekem ir: tanácscsal szolgál Kamillát illetőleg s e tanács oly sürgősnek tünt, hogy gyötrődve áhitoztam utána s alig tudtam bevárni. De gyötrelmem csak még fokozódott, a mikor mindenki feláll, elhagyja az asztalt és Larcher is távozik a nélkül, hogy átadná nekem a levelet. Erre követem őt, sietek utána egy véget

nem érő csigalépcsőn, s hogy utolérjem, levetem magam . . .

S ekkor hirtelen egy kertben találtam magam. A Nohant-i kertet ismertem fel, bárha soha sem jártam benne. Meglepődve néztem a gyönyörü pázsitot, a melyen élénk szinü virágok betüket formáltak, és hirtelen, megdöbbenve olvashattam Jacques egy mondatát:

Ő már előbb csalt meg. . . .

Ugyanakkor felkaczagtak mögöttem. Kamilla volt. A haja még mindig nyitva. És egészen sápadt a piros ruhában. Tournade-nak egy levelet hozott, a melyről tudtam, hogy Claude barátomé. Maga Tournade, kipirult kövér arczával, az ágyban feküdt és érzékiesen csattogtatta a nyelvét, mint inyencz, a jó pecsenye szagát érezve. És a mikor Kamilla feloldozgatta piros ruháját, hogy az ágyba vesse magát, elviselhetetlen fájdalom tépte meg a szivemet. Megértettem, hogy most adja magát először. Feléje akartam rohanni és legyőzhetetlen mozdulatlanság bénitotta meg tagjaimat. Felébredtem izzadó testtel . . .

Ez órában immár világosan látom e rémes álom különböző elemeit. Még Nohant sajátságos viziója is meg van magyarázva az által, hogy *Adrienne Lecouvreur*-nek, a Kamilla bosszuját szolgáló szinműnek, Maurice de Saxe a hőse, a ki viszont nagyapja George Sand-nak. De az erkölcsi gyötrelmek órájában megfeledkezik az ember arról,

hogy benső életét, a gondolatait, akár ébren van, akár alszik, de kérlelhetetlen pontosságu törvények kormányozzák. Ellenben helyt ad azoknak a babonás hajlamoknak, a melyek ott rejtőznek mindnyájunk lelkében, s akkor az éjszakai vizióknak titkos értelmét keresi, kutatva, ha nyujtanak-e valamelyes tanácsot vagy útbaigazitást . . .

Alig hogy vége szakadt e kinos álomnak, egy hirtelen gondolat czikkázott át a lelkemen: hátha ez az éjszakai látogatás a Tournade házában nem járt a leány megmásithatatlan bukásával? Hányszor megtörténik, hogy a nő elfogadja a találkát, el is megy e találkára s aztán, az utolsó pillanatban, felháborodik, eltaszitja az embert magától s menekül előle. Miért csak most gondoltam erre s miért nem nyugtattam meg magam már tegnap e gondolattal?

Éjszakai álmomból fakadt e gondolat. Sietve felkeltem — nyolcz óra volt — s elfutottam a Barouillère-utczai házba. Szerencsémre vagy szerencsétlenségemre, — mert vannak pillanatok, a melyekben egy kevés bizonytalanság még egy kevés reményt jelent — alig hogy befordulok a kapun, a Favier asszony öreg szolgálóját pillantom meg. Ugyanaz a régi cseléd volt, a ki a Barouillère-utczában tett első látogatásomkor ajtót nyitott nekem s azóta többször kisérte el Kamillát hozzám. Dajkálta volt a leányt, s most is csak tegezte, mint a régi időben. Szegény, hű asszony.

A látásomra sietve jött felém, a mi csak fokozta balsejtelmeimet.

— Ah! La Croix ur! — szólott — a lépcsőházba vonva maga után, mintha attól tartana, hogy meghallják a beszélgetésünket.

— Ön a kisasszonyhoz jön?

— Itthon van? — kérdeztem. És rögtön az öreg cseléd aggódó, kétségbeeső tekintete megadta a választ. Aztán, hirtelen összekulcsolva a munkában elkérgesedett és formátlanná lett kezeit, izgatott hangon szólott:

— Nagyon kérem, La Croix ur, nagyon kérem, az édes anyja, az ön édes anyja nevére kérem, ha tudja, hol van a kisasszony, menjen el érte, hozza haza... Tegnap este óta, a mikor a kisasszony haza üzent a kocsissal, hogy ne várjuk éjszakára, Favier asszony oda van a fájdalomtól. Soha se láttam ilyen állapotban, még akkor sem, a mikor átlőtt homlokkal találták a férjét... Folyton sir, sir s mondja:

— Nem, nem akarom látni többé! Elkergetem, ha visszajön...

— Ezt csak mondja, de ha Kamilla hazajön, mégis csak meg fog neki bocsátani. Mit szól ehhez La Croix ur? Olyan szelid, tisztességes gyermek, a ki nem engedett magához nyulni, s a kiről Favier asszony is, én is, úgy hittük, hogy szépen férjhez fog menni, mint az az énekesnő, a ki báróné lett!..... Nem! Nem! Nem vagyok képes elhinni,

hogy vétkezett! Kedves La Croix ur, ön olyan jó ember, mondja meg kérem, ha tud valamit erről. Én nem vagyok amolyan közönséges cseléd e házban ... Én neveltem fel Kamillát s miatta nem hagytam el Favier asszonyt, a mikor minden összeomlott körülötte. . . De hát félek, hogy a házmester meglát és kitalálja ... Már igy is annyi bajom volt megmagyarázni, miért maradt ki a kisasszony. Csak jönne vissza, csak itt volna már s minden jó volna.

— Fájdalom! — szólottam — én is csak annyit tudok mint maga, a mire bizonyság, hogy én Favier kisasszony hogyléte felől jöttem el kérdezősködni, a mennyiben tegnap este gyöngélkedőnek láttam ...

— Nem önnél van? — kérdezte az öreg asszony, ijedten a zavarom láttára, a mit a maga módja szerint magyarázott — s a gyanuja teljesen elárulta, micsoda odaadó szeretettel viseltetik a »kicsike« iránt, a hogy ő nevezte Kamillát, a lelke minden gyöngédségével. Kétségbeesett aggódása, gyötrelmes szavai a Favier asszony fájdalmáról csak még jobban megkinozták szenvedő szivemet.

S ujra elgondoltam, micsoda gyöngéden békés, szeretetteljesen egyszerü világban nőtt fel a szegény kék herczegnő. Ő is azok közé a kis leánykák közé tartozott, a kiknek születését ünnepként köszöntik, a minthogy ünnep vala imádott

életének minden mozzanata: a keresztelés, a születésnap, az első áldozás s az első hosszu ruha... s ime, mindez azért, hogy a beczézett, szeretett drága gyermek a galantériák szennyébe fuljon!

És a hű cseléd mintegy naiv visszhangja volt a gondolatomnak.

— Nem, nem, sem önnél, sem Molan urnál, sem Fomberteau-nál... Önök sokkal tisztességesebb fiuk, mintsem hogy az ilyen leányból kitartott nőt akarnának csinálni... Mert az lett most. Oh, Kamilla, Kamilla, Kamilla!

És megfeledkezve arról, hogy meghallhatják, kinos zokogásban tört ki. Meg akartam nyugtatni, biztattam: megkeresem Kamillát s elmondom neki az édes anyja kétségbeesését.

— Hogy jőjjön vissza — rebegte az asszony a zokogásán keresztül. És odaadó, alázatos lelkének egy fönségesen szemérmetlen mondása volt:

— Ha kalandokat akar, hát ebben is szivesen segitem!... Mondja ezt meg neki, kérem... csak jőjjön haza, csak maradjon velünk!

Tehát megtörtént. Tehát az álmom megcsalt. Ime, már késő volt, már nem lehetett megakadályozni többé, hogy ez az imádandó gyermek, ki oly nemesen, oly édesen regényes szivvel született a világra, egész egyszerüen szajhává legyen. Még a büszkesége, az önérzete is — a mit pedig annyira szerettem benne — csak arra lesz jó, hogy siettesse a pusztulását.

Ha eloszlik szilaj haragja, mely egy Tournade karjaiba vetette, ha elrémülve, tudatára ébred a gyalázatának, s elundorodik, elrémül önmagától: a saját testének, a saját lelkének utálata csak két eredményre vezethetne, — két egyaránt ijesztő eredményre. Vagy nem birja elviselni magát, s ez esetben öngyilkossá lesz, vagy pedig bizonyos fájdalmas büszkeséget fog találni abban, hogy lángoló inkarnacziója legyen annak a bántó ragyogásu, szemérmetlenül diadalmas tipusnak, melyben egyszerre van meg a nagy színésznő s a nagy courtisane.

E két megoldás közül vajjon melyiket választhattam az én szerelmes szivemmel? Egyaránt rémséges mindakettő. Akkor, az öreg szolgálónak tett igéretem ellenére, erősen feltettem magamban, hogy ezt a szerencsétlen gyermeket soha viszont nem látom többé. De elmegyek, elutazom, a mint hogy ez már félénk, homályos tervem vala, kezdődő szerelmem és a szenvedésem idején.

Igen, elmegyek, elutazom, visszatérek Spanyolországba vagy Itália ege alá, a hol a sajgó lélek legalább magányra lel, s altatja napfényen a sebét. Csodálkozó inasomnak meghagytam, hogy készitse elő bőröndömet, magam pedig néhány vázlatomat rendezgettem, majd a különböző útmutatókban lapozgattam, mintegy arra kényszeritve magam, hogy csak a sietős elutazásra gondoljak.

Mindaz, a mi a Kamilla bukásán kivül létezett, mintha elmosódott, lerombolódott volna. Elfeledtem volt Bonnivet asszonyt, az előző est bosszujelenetét és elfeledtem Molant is.

És a mikor egy-két óra tájban belépett a műterembe, mintha hirtelen más légkörbe kerültem volna s ott látnám ujra magam előtt az elmosódott valóságot. Pedig ezt a morális hajótörést, a melynek áldozata voltam, kizárólag ő akarta. S mig megpillantottam, mig hallottam a hangját, mig kezet fogtam vele, éreztem, hogy ő az, a kit kárhoztatnom, a kit gyülölnöm kellene. Itt volt előttem, kegyetlenül rosszkedvüen, bizonyos féktelen izgatottságban, az ajkát harapva, mi által már amugy is hosszas profilja csak még jobban megnyult s éles vonalain által kitetszett az állat, a mindnyájunk bensejében szunyadó vad, mely nála a róka volt. És való természetének minden vonását lelve fel az arczán, az ellenszenv mérge öntötte el szivemet. Ez utóbbi órák kinzó szenvedése elhömpölygött bennem s akkor a sértő, a vádoló szavak valóságos exploziójával fogadtam.

— Te nemde tudakozódni jösz? Bezzeg elég undok módra viselkedtél... Ime, Kamilla el van veszve most! Ma reggel ott voltam a lakásán s megtudtam, hogy a házon kivül töltötte az éjszakát. Mi tudjuk, hol. Ime, a te önzésed műve. De ha van igazság valahol, ne félj, ezért a czudarságért számolni fogsz. Mert bűn, érted-e? bűn,

így játszani egy szegény őszinte szivvel és eljuttatni oda, a hova te juttattad el . . .

— Ugyan hagyj békén — vetette közbe idegesen, a vállát vonogatva. Abban a pillanatban, hogy a fiatal leány szeretőt kerit magának, hát kerit utána egy másodikat is, egy harmadikat és igy tovább . . . Ha Kamilla becsületes teremtés lett volna, azt kellett volna mondania, a mikor udvarolni kezdtem neki:

— El akar venni engem feleségül? Nem? Ugy hát ajánlom magam . . .

De hát ő nem ezt mondta. Nagyon sajnálom. Egyébként pedig, ha rosszul bántam vele, úgy tünik nekem, hogy visszaadta a kölcsönt és tegnap esti czudarsága legalább is fölér az enyéimmel . . .

— Ah! az *Adrienne* jelenete! — kiáltottam fel. Erre czélzol ugy-e s ezzel akarnád elhallgattatni a lelkiismereted szavát, a helyett, hogy ez erkölcsi gyilkosság fölött kisirnád a szemeidet. A tegnapi estével hozakodol elő! . . . Szeretném ismerni ez est sulyos következményeit, a melyek lenyomnák a latban a Kamilla összetört életét, örökre megfertőzött lelkét! . . . Bonnivet elkergette a feleségét? Provokált téged? Ugy-e, hogy nem? . . . És te össze akarnál mérni öt, esetleg kinos perczet, a melyet mindenképen megérdemeltél, azzal az irtóztató szédülettel, mely az egész életére tönkretette ezt a szegény leányt, ismétlem neked, az egész életére . . .

— Micsoda hév! — válaszolt ironikus mosolylyal. Micsoda ékesszólás! És ha már ott tartunk, hogy kemény igazságokat vágjunk az egymás fejéhez, hát csak rajta, folytassuk ... Te azt veszed zokon nekem, hogy nem volt bátorságod önmagadat ajánlani a Tournade helyébe ... ez az igazság, a melylyel szemben minden tagadás hiába való. Én is tudom, hogy vélekedjem erről a dologról, hidd el ezt nekem, szegény La Croix barátom. Kár hát nekünk keserü szavakat mondanunk egymásnak, és jobb lesz, ha másról beszélünk ...

Aztán némi hallgatás után:

— Én különben sem haragszom rád és bizonyságul egy szivességre foglak kérni ... Találd ki, honnan jövök? ...

— Hát természetesen attól a becstelen Bonnivet asszonytól — válaszoltam.

Mindenképen azon voltam, hogy összeveszszek Molannal és kerestem volt az e czélra alkalmas szavakat. De haragomat csakhamar megdöbbenés váltotta fel, a mikor Jacques vihogva válaszolt:

— Ugy van, attól a becstelen Bonnivet asszonytól. Te alaposan utálad őt, mi? S te úgy találod, hogy nagy gazság volt tőlem, a mikor feláldoztam Kamillát neki ...

— Nos hát! — folytatta sajátságosan csipős

hangon, a miből megértettem, hogy e részről is valami ujabb és váratlan fordulat állott be, — azért jöttem, hogy megkérjelek, segits nekem megboszulni magamat Bonnivet asszonyon ... Ez meglep téged? ...

— És nem ok nélkül — válaszoltam. Az imént még czudarnak nevezted azt a szegény leányt, a miért tegnap este ...

— És fenntartom a szót — vetette közbe ideges hangon.

Ujra csend állott be. Ugy sejtettem, mintha egymással ellentétes érzések tüznének össze a lelkében. A mit el akart mondani nekem, roppant bánthatta a hiuságát. Másrészről ugyane hiuság kivánta, hogy rögtön boszut álljon Bonnivet asszonyon s e bosszu kivitelében csak én segédkezhettem neki hatásosan.

Ezt az embert, a ki rendes körülmények között annyira ura volt önmagának, egy váratlan, kemény sérelem teljesen kihozta sodrából. Forrongó haragjában szinte sivitó hangon folytatta:

— Igen, czudarnak neveztem és fenntartom a szót, sőt majdnem boldog vagyok, hogy fenntarthatom, mert ezzel jogaim vannak vele szemben. Figyelj csak ...

És megragadta a kezemet, a melyet mindjobban szorongatott beszédközben:

— Tehát ma, rögtön, dejeuner után Bonnivet asszonyhoz mentem. Tudniillik nyugtalankod-

tam. Az ember hiába tudja, hogy az asszonyok olyanok mint a macskák, a melyek tudvalevőleg mindig a talpukra esnek vissza, hiába tudja, hogy mindig találnak módot a szerelmes férfiak ujabb becsapására, igen, hiába tudja mindezt az ember, mégis csak vannak efajta bolond aggodalmai! . . . Roppant féltem attól, hogy Bonnivet megértvén a Kamilla jelenetét, a feleségének ron-

. . . Ezuttal akár bámulhatsz az ostobaságomon és nem fogsz vádolni többé szivtelenséggel. Egyszer, hogy csakugyan erre a szegény szivre akarok hallgatni, jaj be furcsán sikerül a dolog . . . Ott vagyok abban a kis szalonban, a melyet te is ismersz; egy pamlagon, felhőgomolyszerü ruhában, egy asszony fekszik. Te ezt elképzelheted magadnak: csipkekendő a feje körül, mely épen csak annyi világosságot vet az arczra, hogy ennek a maga finom árnyalatának igéző bájával hasson: tündérarcznak, eszményiségnek tünjék és elbüvölje azt a szegény szeretőt, a kinek ki fogják adni az utját . . . Figyelj csak.

— Migraine-je van? — kérdezem tőle.

— Legalább is lehetne — feleli és rám mered.

Két szem, a melyet nem irhatok le neked, két szem, a melyben van gyülölet, düh, de fagyos és kegyetlen, mint a fulánk:

— Ön elég vakmerő — folytatta — eljönni ide a történtek után . . .

Ez a fogadtatás annyira megzavart, hogy nem tudtam mit válaszolni. Engem tett felelőssé a Kamilla inzultusáért! . . .

— Jaj be erős kávé, a hogy mi mondjuk a műteremben — szólottam, akaratlanul nevetve e szegény pseudo-Don Juan szánalmas arczkifejezésén, a mint beszámolt az asszonyi gonoszság e bámulatos fordulatáról.

— De hát figyelj — válaszolt immár hevesebben, — s majd csak aztán nevess ki, a miben egyébként igazad lesz . . . Nem, barátom, soha el nem képzelnéd, micsoda kegyetlen, czudar szavakat vágott a fejemhez annak a képtelen negyedórának a lefolyása alatt, a melyben ott voltam előtte. Először is, hogy én nagyon jól tudtam, minek teszem ki őt, a mikor megengedtem, hogy Kamilla eljöjjön játszani hozzá, és hogy nekem hizelgett szembe állitani egymással a két szeretőmet, és hogy ő Kamillát ugy fogadta, mint egy uri nőt és engem mint egy uri embert, mire Kamilla ugy viselkedett mint egy komédiásnő és én ugy viselkedtem, mint egy iró — igen, ki merte mondani ezeket a szavakat — és hogy mi ketten összeesküdtünk ellene, én a hiuságomat, Kamilla az arczátlanságát fizettetve meg vele; és hogy mindenekelőtt engem utóljára fogadtak az ő házában, és hogy ő megbeszélte ezt a férjével — igen, ezt is ki merte mondani — és megbeszélte a férjével azt is, hogy a Kamilla aljas cselekede-

tét az én még aljasabb henczegéseim okozták!.. És ha hallottad volna micsoda hangon mondotta:

— S a mennyiben ugy tetszik, hogy ez a leány szereti önt, hát én visszaküldöm önt hozzá, és az lesz az én első kis bosszum, hogy majd szerencsétlennek látja önt és szerencsétlennek miattam; mert ön szerencsétlen lesz, igenis szerencsétlen lesz!...

És kaczagott, azzal az éles kacagással, a melyet te is ismersz és én szótlanul, elrémülve hallgattam, igen, én, Jacques Molan, a kit te ismersz, annyira eliszonyodtam e szavak hallatára, a melyek a legsötétebb lélekről tanuskodtak, hogy meg sem tudtam állitani őket... Ha pózolni akarnék előtted, azt mondhatnám neked, hogy tanulmányoztam, mig beszélt... Jaj, dehogy barátom! Ebben a pillanatban meg voltam bénulva, bárha szeretném tudni, hogy mitől... De béna voltam... És képzeld el magadnak, a mint e jelenet közben belép Pierre de Bonnivet, és képzeld el magadnak, a mint a kis szalonban bizonyos fullasztó csend száll alá mindhármunkra.. Esküszöm neked, e pillanatban oda akartam kiáltani annak a szamár férjnek:

— Tudja-e, hogy a felesége szeretője voltam!...

— E kiáltásban, azt hiszem, megkönnyebbültem volna! S mi lett volna? Párbaj. Ebből csak

kikerül az ember s meg lett volna az elégtételem, hogy ezt a bitang nőt lelepleztem ...

— Az az ostoba előítélet fojtotta el bennem a szót, hogy el kell viselnünk, el kell türnünk mindent, nem lehet elárulnunk azt a nőt, a ki nekünk adta magát, még ha meg is érdemli ... S ime, most itt vagyok ...

— De hát mi oka lehetett minderre? ... — kérdeztem elképedve, s már gunyolódni sem volt kedvem többé, a miért még tegnap a diadalmas hóditó vala s ma lihegő hangon, dühös felindultságban ily szánalmas vallomást tesz.

— Igen, — ismételtem — mi oka lehetett erre. A kedvesed volt. Következésképp, terringettét, csak tartott rád valamit! ...

— El akart csalni Kamillától — válaszolt. Ezt mindig tudtam ... Most, hogy a dolog sikerült, hát nem érdekelem többé, ez nagyon természetes ... És megsebzett hiuságának haragja elvégezte a többit ... Egy pillanatra Kamillát jelentettem neki és gyülölt engem, a hogy Kamillát gyülöli. Ez is nagyon természetes ... Aztán meg módot talált arra, hogy e lehetetlen szakitásban szépen összeegyeztette: a férje gyanuját, mely most már kezdett nagyon veszélyes lenni, aztán a megsértett önérzet éktelen haragját és a maga barom természetét ... Ámde engem nem nem lehet igy kidobni. Majd én szolgálok hasonlóval ... Te segiteni fogsz nekem még pedig rögtön ...

— Én? — kérdeztem, — hogyan?

— Ugy, hogy rögtön felkeresed Kamillát — szólott és szabadkozó kézmozdulatomra ismételte:

— Igen, felkeresed Kamillát ... Ma este première van a Théâtre Français-ban, nekem van páholyom ... Ott akarok lenni az előadáson Kamillával, megértetted? Bonnivet asszony is a szinházban lesz. Azt akarom, hogy ez a ringyó lásson engem a kis Favier-vel, kibékülve, boldogan egy páholyban és hogy ez fájjon neki az ő hiu bensejében. Ez az egyetlen pont, a hol megsebezhetem! Ah! ő meg van győződve arról, hogy én sirva jöttem el tőle, s most járok megszaggatott szivvel, roppant nyomoruságban! ... És ott lesz a szemei előtt, meglepett tekintete előtt, annak a bizonysága, hogy sem a Kamilla, sem az én életemben nem számitott annyit, mint ez — és egy gyufát hajitott el, a melyen cigarettere gyujtott, — ámde kénytelen lesz bevallani magának:

— Ez az ember, mégis csak birt engem.

Mert én birtam őt, és lehetetlen meg nem történtté tenni, hogy ne lett volna az enyém és ne lett volna a karjaimban, ne lett volna egy ágyban velem ... Be édes bosszu elgondolni, hogy ezt soha, soha meg nem másithatja, le nem törölheti az asszony ...

És mig kicsattantak rossz érzései, egyébként szép arcza borzalmas kifejezést öltött. Förtelmes volt e perczben, a mikor megkapó módon

igazolta szegény Claude barátom kedvencz elméletét arról a vad gyülöletről, mely egyszerüen nembeli viszonyoknak örök alapját teszi.

Ez a kegyetlenségen épülő, állitólagos szerelem mindenkor oly undoritó hatással volt reám, hogy ezuttal sem voltam képes szánalommal lenni Jacques iránt, bárha éreztem, hogy szerencsétlen, már a mennyire tudniilik ő képes volt erre.

Egyébként pedig nagyon is tisztában voltam azzal, hogy a mit az elutasitott szerető kiván, teljesen hiábavaló fáradtság. És a Bonnivet asszony jelleme a maga egész mivoltában kirajzolódott előttem.

Megértettem, hogy ez asszonynyal való viszonya során, Molannal is csak az történt, a mi mindenkor meg fog történni a világnak akár legravaszabb irójával, ha egy valóban gaz teremtés elé kerül, a ki nem műkedvelésből defravált: szegény henczegője a romlottságnak, rögtön le is álczázzák s megkötözik. E kegyetlenül kaczér nőnek förtelmes mulatsága volt megtépni a kis Favier boldogságát. A mint hogy a sivár lélek mindenkor gyönyörüséget talál a mások érzelmeinek megkinzásában.

A Molan szivében is tisztán látott. Kitalálta hol sebezhető, s miután megsebezte, rögtön ki is tette a szürét, mámorosan attól az egyetlen élvezettől, a melyet a mások szenvedésében talált. És nem hagyott a kezei közt egy sornyi irást, egy

arczképet, egyetlenegy árva bizonyságát rövid viszonyuknak.

Molan volt a legyőzött, s az egyetlen szolgálat az lehetett volna vele szemben, ha sikerül lebeszélnem őt e veszedelmes asszonynyal való mindennemü érintkezésről. Egyébként pedig ujra azt a szerencsétlen színésznőt használni fel, valóban nyomoruságos cselekedet lett volna; igy hát azokra a szavakra czélozva, a melyeket a fizikai birásról mondott az imént, igy szólottam:

— Érd be hát elégtételképen ezzel, mert a mi Kamillát illeti, te ugy látszik elfelejted, hogy állanak az ügyeid vele . . .

— Hogy állanak? — kérdezte meglepődve és egoizmusának legbámulatosabb hangját szólaltatta meg: — de hát én megbocsájtom neki ezt a ma éjszakai Tournade-ot! . . .

— Ez valóban szép tőled — válaszoltam leplezetlen gunynyal. A kérdés csak az, vajjon ő is megbocsájtja-e neked? . . . Én ezt aligha hiszem . . .

— Ugyan! Te csak menj el hozzá és mondd meg neki, hogy én beszélni szeretnék vele . . . Itt várom őt nálad. Meglátod, hogy rögtön el fog jönni. No rajta, tedd meg ezt értem . . . és érte! . . .

— Nem, és nem — szólottam felháborodva, brutálisan, mire ujra csak a vállát vonogatta, majd pedig a kalapja után nyult. És ugyanakkor szólott is:

— Ugy hát majd magam keresem fel...

— Hol? — kérdeztem.

— Ott a hol van, — válaszolt.

— Tournade-nál?...

— Tournade-nál... Már amugy is nagyon jól esnék az idegeimnek, ha ezzel a betyárral összetüznék s megverekednék...

— Aztán Bonnivetné meghallaná ezt s ez ujabb bizonysága volna arra, hogy még mindig szeretem Kamillát... Egyébként is teljesen nyugodt vagyok. Hazajöve lesz levelem tőle, a melyben ő kéri, hogy keressem fel... Már az is meglepő, hogy eddig nem mutatkozott...

A nagy napok Jacques Molan-ja lett ujra, a maga rendithetetlen elbizakodásával, sajátságos tekintélyével. Reám ugyan nem volt hatása többé, ámde Kamillát ki tudja vajjon ujra el nem bolonditja-e? És akkor a szegény leány pusztulása még borzalmasabb...

E gondolat járt a fejemben, a mikor Molan végre eltávozott... Kinzó, fájdalmas érzések öntötték el a lelkemet, s akkor még ellenállhatatlanabb vágyam kerekedett menekülni, elutazni, nem látva viszont sem a leányt, sem a kedvesét és nem tudni róluk semmit. Elhatároztam, hogy még az este egyenesen Marseille-be utazom, s onnan megyek valamerre. Ugy hát a nap hátralevő részén néhány dolgomat végeztem, elfutottam a bankáromhoz, jártam a festékkereskedésben, a

menetjegy-irodában, s meglátogattam két-három távoli rokonomat, a kikkel fentartottam volt az összeköttetést. Időről-időre az órámat néztem s mig multak, rohantak az órák, mintha egy láthatatlan kéz szorongatná a szivemet.

Elrémülve gondoltam a magányra, a mely el fog zárni a világtól, el fog zárni attól a várostól, a melyben egyetlen szerelmem él. És micsoda benső remegés fogott el, a mikor délutáni hat órakor végre haza kerülve, ugy hallottam, hogy egy kocsi áll meg a kapu előtt. És rögtön csengetés hallatszott s megszólalt az az egyszerre imádott s egyszerre féltett hang, a Favier Kamilla hangja:

— Ön elutazik — kérdezte — láttam bőröndjeit az előszobában . . .

— Megyek Olaszországba, — válaszoltam.

A fátylát meg sem emelte az arczán, mintha rejteni akarta volna a vonásait. Ugy volt mintha restelkednék . . . S ez ujabb bizonysága vala a lelke finomságának, s csak bántóbbá, csak keserübbé tette az elbukása gondolatát . . . Őt magát pedig a szégyenkezés e jele által még eszeveszettebben, még fájdalmasabban szerettem . . .

— És mikor? — kérdezte ujra.

— Egy óra és huszonöt percz mulva, ha ugyan pontosan indul a vonat — szólottam tréfálkozón, a nagy órára nézve, a melynek egyhangu ketyegése betöltötte az üres műtermet.

És szótlanul hallgattuk a muló időt, az élet könyörtelen haladását, mely elhozta e könyörtelen perczet nekünk és elvezet jövendő perczekhez, a fajdaloméihoz, a bánatéihoz. De a hallgatásom daczára, Kamilla érezhette, hogy mindent tudok. Ült csendesen, a homlokát kezébe rejtve.

Aztán szólott:

— No hát mindegy... Én arra akartam kérni, hogy mondja meg Jacquesnak...

— Mit, kisasszony? — kérdeztem remegve; mert hallottam előre irtóztató vallomását. És ime, volt erőm hozzá tenni:

— Ha hasznára lehetek, szivesen elodázom az elutazásomat...

— Nem! Nem! — szólott sajátságos energiával.

— Ez szükségtelen. Jobb, ha önt sem látom többé. Mindössze a Jacques egy levelét akartam viszjuttatni hozzá, nézze, hová irt nekem — s nyujtotta boritékot, a melyre a rue Lincoln és a Tournade neve volt irva. Aztán folytatta, de már kevésbbé szilárd hangon:

— Arra akartam kérni, hogy ne irjon nekem többé és ne keressen többé, se itt a rue Lincoln-ban, sem máshol, minthogy én most már nem vagyok szabad többé...

És ujra csend támadt. Kamilla felállott, nyujtotta a kezét:

— Majd visszaküldöm neki e levelet a pos-

tán. Ezt jobb is szeretem ... No hát, Vincent, az isten áldja és jó utat. Megtart ugy-e az emlékezetében? És nem fog nagyon szigoruan itélni fölöttem ... No, csókoljon meg, minthogy az isten tudja, mikor látjuk viszont egymást ...

S a mint az ajkam az arczát érte, a fátylán keresztül a könyeit éreztem.

Azontul már nem beszéltünk. Egyetlenegy kérdésem nem volt hozzá. Egyetlenegy panaszos hangja nem hallatszott. Soha, a legdrágább halottól sem volt ily fájdalmas bucsuzásom.

XI.

... Igen! kegyetlen, bánatos bucsu! az egész lelkemet, az egész lényemet a fájdalomba kellett fojtania, ha még most is, e sorokat irva, könyem van utána ... S jobb szeretném nem folytatni, lemondani arról, hogy elbeszéljem e regénynek oly ironikus epilogusát! ...

Huszonöt hónap s hosszu távollétem nem gyógyitották be titkos sebemet. Csak felhasad és vérzik ujra, még érzem, érzem örökkön a szegény leánynak könytől nedves arczát, első s utolsó csókom alatt ...

Huszonöt hónap ... próbáljuk meg feljegyezni az eseményeit ...

Mindenekelőtt még aznap este Marseille-ba

menekültem, s innen hajón indultam Olaszországba. Igy szerettem mindig, megállás nélkül jönni be Itáliába, s főleg szerettem ezuttal, mert ez az egy huzamban való utazás kizárta a sürgöny- vagy levélváltás lehetőségét — legalább is néhány napon keresztül, vasárnaptól csütörtökig. Favier Kamilla ott hagyta-e Tournade-ot, hogy Jacques mellett ujra a szerető igájába hajtsa a fejét? És Jacques csakugyan végrehajtotta-e a Tournade-dal való képtelen párbaj tervét? Avagy megsértett önérzete inkább azon igyekszik, hogy Pierre de Bonnivet-vel tüzzön össze? Be kár volt e kérdésekkel zaklatni magam, keresni, kutatni a választ... Mert hogy szegény Claude barátom módjára beszéljek, a ki oly édes örömest czitálta a Beyle megjegyzését egy akasztásról: »*minden egyszerüen és tisztességesen ment végbe* . . .

Csakhogy én későn tudtam meg ezt. Egyelőre bizonytalanságban voltam, a melyen, elég bölcsen, nem is akartam változtatni. Négy hónappal később, egy peruzai szállodában egy franczia lap került a kezembe s megolvashattam benne, hogy a Dorsenne darabjában Berthe Vigneau kisasszony felváltva játsza a főszerepet Favier Kamilla kisasszonynyal, továbbá hogy Molan egy kötetbe gyüjtötte össze szinműveit, a melyekhez uj előszót irt, aztán meg hogy Tournade urnak valami Butterfly nevü lova valami versenydijat nyert, és Senneterre urnál fényes *five o'clock*

volt, a melyre eljöttek X. Y. Z. és Bonnivet asszonyok.

Mindez csak azt bizonyitotta, hogy a világ mindig ugyanaz marad, a mint hogy magam is a régi voltam, a mikor Pisában a Spinello Aretino freskójának egy részletét másoltam le, majd pedig a Fra Filippo Lippi Saloméját próbáltam utánozni.

Aztán Folignon keresztül Anconába, innen pedig Brindisibe igyekeztem, hogy végre Athénbe jussak, meddő és kielégithetetlen vágygyal ujabb s ujabb hangulatok s viziók után. És visszakerülve Párisba, egy hosszabb keleti utra készültem, s október havában utnak indultam Egyptom és Kis-Ázsia felé, hogy a maga igaz milieujében idézzem a Megváltó alakját és egy képsorozatot fessek róla, a mi a férfikorom végleges műve lehetett volna, ha ugyan más meg nem előz ebben.

A véletlen megakadályozta volt, hogy e két utazás közben Jacques-al vagy Kamillával találkozzam. Mindössze azt tudtam meg, hogy Favier kisasszony mind hirnevesebb szinésznő, Molan pedig megnősült. Tehát letépte az érett gyümölcsöt, a hogy hajdani ebédünk idején mondotta volt, s letépte fölöttébb előnyös feltételek között.

Egy nagyon gazdag s gyermektelen fiatal özvegyet vett el, a mi lehetővé fogja tenni, hogy megvénülve is fényesen élhessen és minden »irás«

nélkül. A mennyiben a nyomtatott esküvői értesitéshez nem kegyeskedett nehány baráti szót füzni, tehát magam sem irtam neki. Ekképen érintkezésünk megszakadt, s bizony aligha voltam elkészülve arra, hogy egy nap beállit hozzám a műterembe, a mint azt a multkor tette.

Egy keveset megöregedett; egy parányit mindössze ... de finom nézésü szemei a régiek és könnyed gunyolódása, megejtő s behizelgő modora sem változott. S nyujtja a kezét, bizonyos vidám szivélyességgel, mintha csak tegnap hagytuk volna el egymást, s rögtön szól:

— Fogalmad nincs róla, mennyire örülök, hogy viszontlátlak téged ... Mikor jössz el hozzánk ebédre, hogy bemutassalak Molan asszonynak? Meg fogod látni, hogy a házasság lotériáján is szerencsém volt ... És nagyon fog tetszeni neked. Rólad pedig tudja, mennyire szeretlek ... De igen. Az ember nem találkozik. De ez nem ok a felejtésre ... De hát mi ujság veled, mióta utoljára beszélgettünk! ... Két esztendő! Két esztendeje ennek! Mennyire megnöveszti az embert. Hallottam, hogy a Keleten jártál, Laurens mondta volt, a kairói konzul ... Ebből láthatod, hogy messziről is csak követtelek ... És mondd csak ... Favier Kamillát láttad-e?

— Én? — kérdeztem s ugy éreztem, hogy elpirulok jóakarón ironikus tekintete alatt, — nem, nem láttam. Miért kérded ezt? ...

— Ah! *Daisy* — szólott vidám nevetéssel, miközben a közeledő negyvenes évek daczára is teljesen ép fogai tüntek elő, — kegyed csakugyan ártatlan szendének született s mint ilyen fog meghalni . . .

— Nem értelek, épenséggel nem értlek — mondottam türelmetlenül.

— Hogyan? Kamilla tetszett neked. Te tetszettél neki. És Tournade óta egy egész sor szeretője volt, igy: Philippe de Vardes, Machault, Roland de Brèves, és végre a kis Lautrec herczeg, a ki kétszázer frankot költ rá egy esztendőben, és te, te el sem mentél hozzá! . . .

— Meg van irva — folytatta maliciózus tekintettel, — hogy ti ketten sohasem találkozhattok csak az én közreműködésem által . . . Emlékszel utolsó beszélgetésünkre, a mikor arra kértelek, hogy egy üzenetemmel menj el hozzá, s te megtagadtad azt? . . . Nos hát, ha most ujra volna egy üzenetem, vajjon elvinnéd-e hozzá? . . .

— Az üzenettől függ, — szólottam magam is tréfálkozó hangon.

— Hej, teljesen irodalmi jellegü — folytatta egyre vidáman.

— Nem mintha a feleségem féltékenykedésétől tartanék. Ő és én, mi nem vagyunk szerelmesek. Mi élettársak vagyunk s az asszony elég okosan megérti, hogy a magam fajtáju ember kicsi hütlenségei minden következmény nélkül járnak.

De hát én nem szeretem a »visszatéréseket . . .« a szerelemben legkevésbbé! Röviden hadd mondom el neked, miről van szó. Emlékszel Bonnivet asszonyra, s a Kamilla féltékenykedésére? . . .

— Ah! igen, az Anna királynő — vetettem közbe, — tán hozzá is el akarnál küldeni? Még csak ez kellene . . .

— Nem, nem — válaszolt, — hozzá nem küldlek. Egyébként tudod-e, hogy özvegy lett s két hét mulva ujra férjhez megy? . . . S ezuttal egy igazi arisztokratához, egy igazi Candalehoz . . . S ujra csak a szerencsém: ezzel a házassággal felszökik a legmagasabb társadalmi szférákba s ily módon én aligha kerülök össze vele . . . Ah! a czudar! Be belém harapott! Ámde ebben a mi történetünkben, a Kamilla féltékenységében, a rue Nouvelle-beli lakás jelenetében és mindabban, a mi ama bizonyos estély szenzációja volt, egy pompás szinmű rejtőzött, egészen készen, egészen megkomponálva . . . Ne nagyon csodáld hát, ha leirtam a papirra . . . Olyan *Adrienne Lecouvreur*-féle dolog, de teljesen modern. Fomberteaunak elolvastam s az ő véleménye szerint soha jobb dolgot nem irtam. Ej! hadd mutatom meg, hogy ez a százezer frank évi járadék még nem bágyasztotta el a Jacques Molan elméjét . . . Pedig megesküdtem, hogy nem irok többet, s ez most kivétel. Mert negyven éven tul, akármennyire zseni is legyen az ember, irodalmi alkotásai tekin-

tetében csak ismétlésekbe esik és ez egyenlő azzal, hogy tuléli önmagát. Ha nincs arra hivatva, hogy felülmulja önmagát, hát okosabb dolog, ha elhallgat. Én arról álmodozom, hogy ugy végezzek, a hogy Shakespeare vagy Rossini végzett. Oh! egy egész kis Rossini, egy egész kis Shakespeare. De hát mindenki csak ugy ir, a hogy tud, és én meg akarok állani az én husz kötetemnél ... Ennek a darabnak azonban nem tudtam ellentállani, a tárgya megragadt, meg kellett irnom. De, ismétlem, ez az utolsó! ...

— Te erről a történetről egy szinművet irtál! ... — szólottam elálmélkodva. Szerencsétlen ember, mit fog ehhez Bonnivet asszony szólani?

— Mit? Csak azt, hogy semminemü tehetségem nincsen — válaszolt.

— Az efajta nagyvilági nőkkel a dolog nagyen egyszerü. Mig ott forgolódol a szalonjukban, nagy ember vagy. Aztán, ha nem jössz többé, hát azt a három louis-t sem éred meg, a melybe egy földszinti páholy kerül ... Ezzel megmondtam neked azt is, mennyit adok a Bonnivetné elismerésére vagy gáncsoló kritikájára. Egyébként ugy tetszik, hogy ez a faj csak ugy burjánzik manapság. A feleségem eddig már három barátnőjére ismert a darabom hősnőjében. Igy lévén pedig ...

— És Kamilla? Kamilla, a kinek ez a kaland az élete igaz és szomoru regénye volt ...

Arra gondoltál-e, hogy mit cselekszel vele szemben, a mikor ezt a dolgot, még amugy melegen, az életből a szinpadra viszed? . . .

— Épen ez a dolog — válaszolt a fejét lehajtva — annyira az ő élete, az ő egyénisége, hogy csak ő tudná eljátszani nekem ezt a szerepet . . . De hát fogalmam sincs róla, hogy közeledjem hozzá . . . Nagyon különös teremtés. Semmi el nem mosódik benne. Hinnéd-e, hogy alig két héttel ezelőtt roppant keserüséggel beszélt rólam egy közös barátunknak! . . . Ha irnék neki, tán fel sem bontaná a levelemet. Valakinek el kellene vinni hozzá ezt a szerepet. Kezdetben Fomberteaura gondoltam. De hát vele kicsit feszült viszonyban vagyok a házasságom óta. Azzal vádolt, hogy eladtam magam. Micsoda szamárság! . . . Különben pedig Kamillával sincs jól, egy szini kritikája óta. Oh! Kamilla most már *nagy művésznő* . . . Ugy hát egész egyszerüen hozzád jöttem, hogy téged kérjelek meg e szivességre! . .

— Engem? — kiáltottam fel. — Engem? Te azt akarod, hogy én a kéziratoddal elmenjek ehhez a szegény leányhoz és ne csak bocsánatot kérjek tőle, a miért megirtad ezt a darabot, de felkérjem arra is, hogy maga játsszék benne? . . De hát hadd nézzelek meg . . . Pedig hát nem vagy bolond. Olyan ép elméjü ember vagy, mint bárki más. És nem érzed, hogy te itt egy szörnyü dolgot ajánlsz nekem?

— Ez esetben! — válaszolt hajdani mosolyával, mely naivitásomat gunyolta — mindössze arra kérlek, hogy egész egyszerüen csak erről a mi beszélgetésünkről számolj be neki, beleértve felháborodott és megbotránkozott szavaidat is. Én felhatalmazlak rá. Ezzel csak nem követsz el semmiféle gazságot. Mindössze egy régi barátnődet látogatod meg, a kit az utóbbi időben elhanyagoltál. Mi sem természetesebb ennél, nem igaz? Beszélgettek az esőről és a szép időről. A nevem szóba kerül s te erre szóról szóra megismétled, amit az imént mondottál nekem:

— Képzelje csak mit merészelt Jacques kérni tőlem ... És a többi ... S meg fogod látni, mit válaszol neked ...

Vajjon ujra régi fölényének, ellenállhatatlan befolyásának hatása volt, mely mindenkor legyőzte habozásaimat? Avagy a lelkem mélyén titkos vágy rejtőzött viszontlátni Kamillát, megtudni, hogy mivé lett a mult idők szegény Kék herczegnője? Egyben pedig talán arra is kiváncsi voltam, hogy mit fog válaszolni Jacques hallatlan ajánlatára?...

Mert engedtem a megbizatásnak, bármilyen szörnyüségnek is tartottam. Elmentem Kamillához, ehhez a »mindenki után való« Kamillához, hogy hajdani kedvesének förtelmes szavaival éljek. És láttam ujra őt, — a szerencsétlen leányt, a kit annyira szerettem!...

S láttam a fény, a pazarság undok keretében, a Barouillère-utczai lakásnak békés és büszke egyszerüsége után ... Micsoda fájdalmas ellentét volt ez az én szivemnek! Ott, hajdan, a Barouillère-utczában minden tárgy bizonyos lelki nemességről beszélt, hirdette a leányt, a ki a szépségét nem akarta eladni, hirdette az anyját, a ki a neve becsületéért feláldozta a vagyonát! ...

És most, itt az Avenue de Villiers-n levő uj lakásán, ebben a káprázató palotában, mely irtóztató gyehennának rémlik, minden butor, minden tárgy a megfizetett gyönyörről kaczag ...

S a mint jön felém nevető, szemérmetlen szemekkel, a zavarnak, az elfogultságnak minden jele nélkül, immár ő sem az a régi leány többé, a ki hajdan, szégyenkezve, meg sem merte emelni az arczát rejtő fátyolt, nehogy a halványságát, a Tournade csókjainak nyomát pillantsam meg rajta ... S egyetlenegy szava, egyetlenegy kézmozdulata nem árulja el, hogy a mult idők tanuját látja bennem, s emlékezik meghatva, fájdalmasan ...

Leült mellém, hallgatott egy keleti czigarettát szíva s fujva a füstött finom orrlikain keresztül. Szép volt, ragyogó, a maga dohányszőke hajával, tágra nyilt szemeivel, a melyek fölött a szemöldökök édes ivhajlását mintha a festék már megbántotta volna. Az arcza telt, a keble megizmosodott és ezüst-varottas, csillogón kék ruhája alatt immár kövérded formái kirajzolódnak.

Udvarias kérdezősködésére mindenekelőtt az utazásomról, a másolataimról, a visszatérésemről beszéltem, aztán áttértem látogatásom való okára és minden bevezetés nélkül, hirtelen beszámoltam neki a Molan ajánlatáról.

— Micsoda gazember! — szólott, nyulánk vállait vonogatva. — Micsoda gazember! És egy pillanatra abban reménykedhettem, hogy a lelke undorában a hajdani Kamilla feltámad ujra. De nem . . . mert rövid várakozás után igy folytatta:

— Ha csakugyan jó szerep, hát mondja meg neki, hogy küldje el, vagy hozza el nekem a darabját . . . Olvasta ön a darabot? . . . S ő megvan-e elégedve vele? Tudja, nekem valóban szükségem volna egy jó szerepre. Neki is különben. Nem igen dolgozik, s elfelejteti magát, mióta gazdag . . . De hát mi ketten: és felelek a sikerért . . . Az ő prózája olyan gyöngéd és én olyan jól érzem! . . .

. . . És ez minden. Ha én megbotránkozva hallottam, hogy megjavithatatlan bukásának fájdalmas regénye profanálva a szinpadra kerül, — viszont az ő lelkének ez immár semmit sem jelent. Azaz hogy mindössze a pompás szerepet jelenti, a pompás szerepet, a melyet tiszta fényü szemeinek boldog mosolygásával fogad, a minthogy Jacques kapott volt ravasz megelégedettséggel ez érdekes szinműtárgy után.

És akkor világosan megértettem, miért nem leszek én soha nagy művész. Az ő számukra, az

olyan lények számára, a milyeneknek őket ismertem, az egész élet, a szivöket is beleértve, csak alkalmul szolgál arra, hogy a maguk különleges dolgát produkálják, vak és kegyetlen ösztöneikkel munkálkodjanak, a mint a méh a mézsejteken, a mint a pók a vásznán. Szerelem, gyülölet, öröm vagy fájdalom csak arra való, hogy ápolja és növessze a tehetségök virágját, a melyért szivesen elfojtják a mi igaz gyöngédség, való szenvedély rejtőzik a szivökben.

Egy, a szinpadon mondandó szóért, egy szerencsés mondatért, a melyet valamelyik könyvében akarna felhasználni, ez asszony s ez ember eladná az apját, az anyját — Kamilla nem is beszélt az édes anyjáról! — eladná a legjobb barátját, a gyermekét, a legédesebb emlékét!

És engem, a ki az életem során teljesen átéreztem azt, a mit ők oly jól ki tudnak fejezni, — az egyik a papiron, a másik a szinpadon — engem csak megbénit az, a mi őket exaltálja, engem csak kimerit és elbágyaszt mindaz, a mi viszont őket, e ragadozó lelkeket, oly kitünően táplálja . . .

A végzet határozta-e igy, hogy a művészek nagyok vagy kicsinyek, az alkotó lélek két fajtáját alkossák: az egyikben ott vannak mindazok, a kik minden benső érzés nélkül gyönyörüen visszaadják azokat a szenvedélyeket, a melyeket a másik faj igenis érez, de nem tud visszaadni?

Vajjon igaza volt-e Jacquesnak, a mikor azt mondotta, hogy kegyetlen bánásmódja révén majd emlékei lesznek Kamillának s ezzel együtt tehetsége is!...

Egy jó szerep! Egy szép darab!... Ne nagyon panaszkodjunk hát, hogy ismeretlenek s középszerüek maradunk, ha ez ismeretlenség és középszerüség az érezni tudás föltétele...

A választás különben sem az emberen mulik.

OSZK

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

ATHENAEUM R.T. KÖNYVKÖTÉSZETE